

Članovi radne grupe Kenan Spahić i Zehra Novo Omanović

PREGLED PENZIONIH REFORMI U
ZEMLJAMA ZAPADNOG BALKANA
UZ KRAĆI PRIKAZ EVROPSKE PERSPEKTIVE¹

¹ Materijal je sačinjen od strane članova radne grupe g-đe Zehre Novo-Omanović i gosp. Kenana Spahića, a na osnovu većeg broja različitih izvora, koji budući da se radi o nezvaničnom materijala za potrebe radne grupe, nisu navedeni.

SADRŽAJ

POGLAVLJE JEDAN:

Pregled sistema PIO: Hrvatska
 Crna Gora
 Srbija
 Makedonija
 Bosna i Hercegovina

POGLAVLJE DVA:

Poređenje između zemalja Zapadnog Balkana, Evropske Unije i Norveške

POGLAVLJE TRI:

Zaključci, mogući pravci

Poglavlje 1

SISTEM STAROSNE PENZIJE U HRVATSKOJ

1. Socio-ekonomski uslovi:

- Stopa zaposlenosti:
2005=55,0%; 2010=54,1% (Eurostat)
- Stopa ekonomskog rasta:
2000=3,8 %; 2005=4,3%; 2010=1,2% (Eurostat)
- Stopa inflacije:
2000=4,6 %; 2005=3,3%; 2010=1,1% (Državni zavod za statistiku)
- Konsolidirana stopa duga (u % BDP):
2000=34,3 %; 2005=38,2%; 2010 = 42,6% (Državni zavod za statistiku)
- Kamata plaćena na dugoročne kredite od 10 godina, uzete na tržištu kapitala:
oko 8 %
- Budžetski deficit (u %):
2000=3,4%; 2005=1,5%; 2010=4,5% (Državni zavod za statistiku)
- Step en ovisnosti o Svjetskoj banci, MMF i EU; Hrvatska je u procesu pristupanja EU; nema stand-by aranžmana sa MMF-om.

2. Postojeći sistem starosne penzije:

□ **Trenutna struktura sistema starosne penzije.**

- Penzioni sistem u Hrvatskoj je uspostavljen na tri nivoa: 1. stub – državni penzioni sistem, obavezno penziono osiguranje po osnovu međugeneracijske solidarnosti (redovna uplata); 2. stub – obavezno penziono osiguranje po osnovu individualne kapitalizirane štednje (finansirano); 3. stub – dobrovoljno privatno penziono osiguranje.

□ **1. stub: državni penzioni sistem**

- Oblast korisnika: sva zaposlena lica u privatnom i državnom sektoru, poduzentici, samozaposleni, radnici u poljoprivredi
- Ekonomski omjer podrške: 121 osiguranik na 100 penzionera
- Ko upravlja sistemom: Vladino tijelo Hrvatskog zavoda penzionog osiguranja ima 13 članova i čine ga predstavnici izvršne vlasti (4), Hrvatskog udruženja poslodavaca (3), sindikata (3) i penzionera (3). Državni penzioni sistem je fiskaliziran, doprinosi se uplaćuju u državni trezor, a poreska uprava je zadužena za nadzor uplate doprinosa. Vlada određuje dobit i troškove budžeta, kojeg usvaja Parlament.
- Uslovi za starosnu penziju: 65 godina (muškarci) i 60 godina (žene) i 15 godina radnog staža. Odlukom Ustavnog suda, žene će progresivnom stopom imati iste uslove kao i muškarci do 2029. godine.
- Uslovi za prijevremenu penziju: 60 godina starosti i 35 godina radnog staža (muškarci), a 55 godina starosti i 30 godina radnog staža (žene). Mjesečna penalizacija za prijevremeno penzionisanje iznosi 0,34 do 0,15% (u zavisnosti od godina radnog staža). Odlukom Ustavnog suda, žene će imati iste uslove za prijevremenu penziju kao i muškarci; (progresivno, do 2029. godine).
- Progresivno penzionisanje: da li postoje mogućnosti za kombiniranje djelimične penzije i skraćenog radnog vremena? Ne, ali penzioneri mogu (osim penzije) raditi skraćeno radno vrijeme ili po ugovoru o djelu (nije u radnom odnosu).

- Kako se financiraju državne penzije? Državne penzije financiraju radnici iz svojih plaća, a doprinosi iznose do 20% za starije radnike koji uplaćuju samo u 1. stub, odnosno 15% za one koji su osigurani u 1. i 2. stubu. Državni budžet snosi troškove penzije po osnovu posebnih propisa (takozvane “povlaštene penzije”) i penzione bonuse².
- Penzije:
 - Prosječna bruto starosna penzija: 323,63 EUR (sa penzionim bonusom: 402,80 EUR)
 - Minimalna penzija: zakon propisuje minimalnu penziju prema godinama radnog staža što iznosi 7,68 EUR (za minimalno 15 godina radnog staža ona iznosi 115,20 EUR; za 40 godina radnog staža 307,20 EUR). Pravo na najnižu penziju se garantira penzionerima čije su penzije, izračunate po osnovu penzione formule (uključujući penzione bonuse), niže od minimalne penzije. Sistem minimalne penzije je jedini faktor raspodjele koji ide u prilog radnika sa nižim plaćama.
 - Maksimalna penzija: 1.195 EUR
 - Bruto i neto zamjenska stopa: Za radnika koji je primao prosječnu plaću tokom radnog staža, sa 40 godina radnog staža, penzija u odnosu na prosječnu bruto plaću iznosi 30,56%, a u odnosu na prosječnu neto plaću 43,7%. Sa penzionim bonusom koji prima osiguranik 1. stuba, zamjenske stope su veće: bruto zamjenska stopa za istog radnika iznosi 38,8%, a neto zamjenska stopa 55,5%.
 - Osnov za izračun: posljednja plaća ili prosječna plaća tokom ukupnog radnog staža? Osnov za izračun je prosječna plaća tokom ukupnog radnog staža.
 - Da li se periodi neuplaćivanja doprinosa (npr. nezaposlenost, bolovanje, prekid radnog staža) uzimaju u obzir za izračun penzije? Prekid radnog staža i nezaposlenost se ne uzimaju u obzir za izračun penzija.

² Penzioni bonus (4% do 27% povećanje državnih penzija) su uvedeni radi kompenziranja negativnih posljedica penzione reforme iz 1999. godine.

Bolovanje i porodiljsko odsustvo se uzimaju (doprinosi se uplaćuju), jer bolovanje ne prekida radni odnos.

- Usklađivanje penzija (indeksacija cijena ili usklađivanje sa plaćama)? Usklađivanje penzija prema tzv. Švajcarskoj formuli: 50% plaće, 50% troškovi života. Trenutno usklađivanje penzija je obustavljeno zakonom (za 2010., 2011. i 2012. godinu) zbog krize i "štednje".
- Ograničenja na primanje penzije paralelno sa plaćom: ukoliko penzioner odluči zasnovati radni odnos, penzija se zamrzava. Skraćeno radno vrijeme po ugovoru o djelu može se kombinirati sa penzijom.
- Oporezivanje penzija: Penzije iznad 434 EURA su oporezive.
- Uplata socijalnog osiguranja na penzije: Pensioneri čije penzije prelaze 720 EURA plaćaju doprinos za zdravstveno osiguranje u iznosu od 3%.

2. stub: obavezno privatno penziono osiguranje

Penzioni sistem u Hrvatskoj ne poznaje kategoriju takozvanih profesionalnih penzija. Obavezno privatno penziono osiguranje je uvedeno 2002. godine na osnovu individualne kapitalizirane štednje za sve radnike mlađe od 40 godina u to vrijeme. Ovi radnici plaćaju 5% doprinosa na lični račun u odabranom penzionom fondu (2009. godine, ovi fondovi su imali oko 1,5 miliona članova). Iznosi koji se isplaćuju po osnovu investiranja zavisice od iznosa uplaćenih doprinosa, perioda kapitalizacije i prikupljenih sredstava. Svakom članu penzionog fonda garantira se dobit penzionog fonda u iznosu referentne dobiti, koju određuje Hrvatska agencija za nadzor finansijskih usluga, umanjenu za 6 procentnih poena.

3. stub: dobrovoljno privatno penziono osiguranje

Sličnost sa profesionalnim penzijama u penzionom sistemu Hrvatske je u 3. stubu dobrovoljnog osiguranja u zatvorenim fondovima na nivou kompanija, što je regulirano kolektivnim ugovorima, te državnim poticajima za osigurane radnike. Samo mali broj radnika je član ovih dobrovoljnih privatnih fondova.

3. Prijedlozi reforme podneseni vladi ili koje je vlada usvojila

Tokom 2010. godine, sindikati su uspjeli ublažiti neke od mjera koje je predložila vlada: ujednačavanje uslova za penzionisanje za muškarce i žene biće završeno za 20 godina (vlada je predložila 10 godina); trajno smanjenje penzija (takozvana penalizacija) zbog ranijeg odlaska u penziju zavisi od godina radnog staža (npr. smanjenje za radnika sa 40 godina radnog staža iznosi 0,15% mjesečno za prijevremeno penzionisanje ili 1,8% na godišnjem nivou, a za radnika sa 35 godina radnog staža 0,34% mjesečno ili 4,08% na godišnjem nivou za prijevremeno penzionisanje). Vlada je predložila istu penalizaciju (0,34% mjesečno, odnosno 4,08% godišnje), bez obzira na godine radnog staža. Uvedena je stimulacija za duži ostanak na radu (nakon navršene 65 godina starosti) u visini od 0,15% mjesečno (za žene vrijedi prelazno razdoblje). Postignut je sporazum prema kom predstavnici sindikata učestvuju u radu vladinih radnih grupa koje pripremaju izmjene i dopune, te dizajniraju penzioni sistem u Hrvatskoj.

SISTEM STAROSNE PENZIJE U CRNOJ GORI

1. Socio-ekonomski uslovi:

- Stopa zaposlenosti: 2000=54,9%; 2005=41%; 2010=48,1%
- Stopa ekonomskog rasta: 2000=3,1%; 2005=4,2%; 2010; 2,5%
- Stopa inflacije: 2000=24,8%; 2005=1,8%; 2010=0,7%
- Stopa konsolidiranog duga (u % BDP): 2005=42,7%; 2010=42,0%
- Budžetski deficit: 2005= 1,92%; 2010= 4,51%

2. Postojeći sistem starosne penzije:

Trenutna struktura sistema starosne penzije

Sistem penzionog i invalidskog osiguranja je u Crnoj Gori organiziran u skladu sa Zakonom o penzionom i invalidskom osiguranju koji je stupio na snagu 1.1.2004. godine. Ovaj zakon je reformirao sistem redovnog plaćanja doprinosa za penziono i invalidsko osiguranje, te je uspostavio pravni okvir za sveobuhvatnu reformu sistema penzionog i invalidskog osiguranja. Ovaj zakon je propisao da sistem penzionog i invalidskog osiguranja obuhvata:

- obavezno penziono i invalidsko osiguranje po osnovu redovnih uplata (1. stub)
- obavezno penziono i invalidsko osiguranje po osnovu individualne kapitalizirane štednje (2. stub)
- dobrovoljno penziono osiguranje po osnovu individualne kapitalizirane štednje (3. stub)

Ovo je stvorilo pravnu mogućnost za uvođenje višeslojnog penzionog sistema zasnovanog na tri stuba. Dok je 1. stub penzionog sistema u potpunosti propisan Zakonom o penzionom i invalidskom osiguranju, druga dva stuba penzionog stuba su propisana drugim zakonima.

Dobrovoljno penziono osiguranje (3. stub) je propisano Zakonom o dobrovoljnim penzionim fondovima. Ovaj zakon propisuje uslove za formiranje penzionih fondova i organizaciju ovih fondova kao i njihovo poslovanje. Podzakonski akti potrebni za provedbu ovog zakona su takođe usvojeni. Prva tri fonda dobrovoljnog penzionog osiguranja kojim upravljaju privatne kompanije su već formirana.

Još uvijek nije sigurno kada će biti usvojen Zakon o obaveznom penzionom osiguranju (2. stub), te kada će ovaj dio penzionog osiguranja stupiti na snagu. Niz uslova mora biti ispunjen prije no što se ovo desi: najvažniji su ekonomski uslovi i rješenje za tranziciju troškova, što znači iznose potrebne za servisiranje obaveza koje proizilaze iz 1. stuba, budući da će dio doprinosa uplaćenih u 1. stub biti korišteno za obavezno penziono osiguranje zasnovano na individualnoj kapitaliziranoj štednji onih koji su takođe osigurani u 2. stubu.

Dana 22.12. 2010. godine, Skupština Crne Gore usvojila je Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o penzionom i invalidskom osiguranju, koji je stupio na snagu 6.1.2011. godine. Usvajanjem ovog zakona, Crna Gora je nastavila sa reformama sistema penzionog i invalidskog osiguranja, koje su počele 2004. godine.

□ **1. stub: državne starosne penzije**

1. stub penzionog sistema se zasniva na principu međugeneracijske solidarnosti i avansnih uplata izračunatih po osnovu propisane formule.

- Oblast korisnika: sva zaposlena lica u privatnom i državnom sektoru, samozaposleni, radnici u poljoprivredi.

Zakon o penzionom i invalidskom osiguranju se zasniva na principu da osiguranik može biti osiguran po samo jednom osnovu (princip izbjegavanja dvostrukog osiguranja). Ako lice ispunjava uslove za osiguranje po više od jednog osnova, osnov za osiguranje se određuje na način da osiguranje iz prethodnog stava isključuje osiguranje iz narednih stavova. Na taj način, zakon određuje prioritete za osnove osiguranja u propisanom redoslijedu: 1/ zaposlenje; 2/ nezavisna djelatnost; 3/ poljoprivredna djelatnost.

Ovo znači da zavisna djelatnost, kao osnov za osiguranje, isključuje osiguranje po osnovu nezavisne djelatnosti ili poljoprivredne djelatnosti, a nezavisna djelatnost isključuje mogućnost osiguranja po osnovu poljoprivredne djelatnosti.

- Tipovi penzije: Broj korisnika starosne penzije iznosi oko 45% ukupnog broja penzija koje se isplaćuju iz fonda; invalidske penzije i porodične penzije obje iznose oko 27,5%.
- Stopa ekonomske podrške: 1,7 osiguranika na 1 penzionera. Ovaj omjer je nešto bolji nego onaj od prije usvajanja zakona, 1.1.2004. godine, ali je i dalje nedovoljan. Da bi se osigurala održivost postojećeg penzionog osiguranja, stopa zaposlenosti bi se trebala povećati na 62,7% (pod uslovom stabilnog broja penzionera).
- Ko upravlja sistemom? Sistemom upravlja tripartitni odbor od 7 članova: jedan predstavnik najreprezentativnijeg sindikata, jedan predstavnik udruženja poslodavaca, jedan udruženja penzionera, a četiri člana imenuju državni organi, koji zastupaju penziono i invalidsko osiguranje.
- Uslovi za starosnu penziju: Prema novom Zakonu o penzionom i invalidskom osiguranju iz 2010. godine, (alternativni) uslovi za starosnu penziju su sljedeći:
 - 67 godina starosti i najmanje 15 godina penzionog staža (povećanje starosne granice treba uvesti postepeno do 2025. godine za muškarce, a do 2041. godine za žene);
 - 40 godina penzionog staža osiguranja, bez obzira na godine starosti;
 - 30 godina penzionog staža osiguranja, od čega najmanje 20 godina efektivnog radnog staža u rudnicima gdje se penzioni staž računa sa uvećanim trajanjem.

Posljednja reforma penzionog sistema (decembar 2010. godine) izjednačio je starosne uslove za penzionisanje za muškarce i žene. Tranzicioni period koji je počeo 1.1.2004. godine nakon usvajanja Zakona o penzionom i invalidskom osiguranju 2003. godine, pomjeren je do 31.12.2024. godine (za muškarce) i 31.12.2040. godine (za žene). Tokom

ovog perioda, ranije i povoljnije starosno penzionisanje ostaje na snazi, ali će se starosna granica postepeno povećavati (65 godina starosti za muškarce i 60 godina za žene do 2013. godine).

- Uslovi za prijevremeno penzionisanje: Prijevremeno penzionisanje je moguće sa 62 godine starosti i 15 godina penzionog staža (i za muškarce i za žene). U slučaju prijevremenog penzionisanja, penzija se umanjuje za 0,35% mjesečno prijevremenog penzionisanja.
- **Kako se finansiraju državne penzije?**
 Penzije u Crnoj Gori finansiraju zaposleni (15% bruto plaće) i poslodavci (5,5% bruto plaće) uplatom socijalnih doprinosa i državni budžet. U 2010. godini, 60% troškova za neto penzije (10,94% BDP) su bili pokriveni iz socijalnih davanja i 40% iz državnog budžeta. U 2003. godini, ove brojke su iznosile 80,5% (socijalni doprinosi) i 19,5% (državni budžet). Socijalni doprinosi se plaćaju iz prihoda do najvišeg iznosa (43 000 EURA u 2011. godini).

- Penzije:

- Prosječna starosna penzija u 2011. godini: 324 EURA (318,07 EURA u 2010. godini)
- Prosječna penzija u 2010. godini: 268,51 EURA

Promjene kod prosječnih penzija u Crnoj Gori (u EURIMA)

	Starosna penzija	Invalidska penzija	Porodična penzija	Prosječna penzija	Prosječan neto prihod od rada
2001	110,32	84,07	82,46	92,82	107,88
2005	154,92	115,27	102,06	123,91	213,14
2010	318,07	239,69	212,88	268,51	479

- Nivo minimalne penzije: nominalni iznos 97,86 EURA (u 2011. godini). Penzija izračunata po osnovu uobičajene formule: lični koeficijent (zagarantirani minimum 0,5) x penzioni staž (u godinama) x vrijednost

jednog ličnog boda (6,39674 EURA)³, dok lični koeficijent predstavlja odnos lično zarađenog prihoda i prosječne zarade u zemlji.

- Ako je penzija izračunata po osnovu uobičajene formule manja od minimalne penzije isplaćuje se minimalna penzija.
- Nivo maksimalne penzije: Maksimalna penzija iznosi 1.023 EURA (2011. godina). Ovaj iznos se izračunava: ograničeni lični koeficijent (maksimalno 4) x 40 godina penzionog staža x vrijednost ličnog boda (6,39674 EURA).
- Zamjenska stopa: U drugoj polovini 2010. godine neto zamjenska stopa starosne penzije, mjerena upoređivanjem prosječne starosne penzije i prosječnog neto prihoda (u stvari, odnos neto pogodnosti) iznosio je 66,41%.

Neto zamjenska stopa prosječne penzije iznosila je 56% u 2010. godini.

- Osnov za izračun: U 2004. godini (početak tranzicionog perioda), lični koeficijent (odnosno, broj koji predstavlja odnos lične zarade i prosječne zarade u državi) se izračunavao na osnovu 12 najboljih uzastopnih godina; nakon toga, broj godina koje se uzimaju u obzir za izračun ličnog koeficijenta penja se za 2 po godini; do 2019. godine lični koeficijent (a time i starosna penzija) biće izračunat na osnovu zarađene dobiti tokom cijelog radnog staža.

- Periodi neuplaćivanja:

Osiguranice će dobiti šest mjeseci osiguranja za svako dijete u slučaju materinstva.

- Usklađivanje penzija:

Od 1.1.2011. godine, vrijednost ličnog boda za izračun penzija iznosi 6,47350 EURA. Ovaj iznos ostaje na snazi tokom 2011. godine. Dana 1.1.2012. godine, ova vrijednost će se uskladiti na osnovu promjena troškova potrošačke korpe (u iznosu od 75%) i prosječne plaće u Crnoj

³ Vrijednost ličnog boda se fiksira 1. januara svake godine na osnovu promjena troškova potrošačke korpe i povećanja plaća u prethodnoj godini.

Gori (u iznosu od 25%). Do 2010. godine, penzije su usklađivane dva puta godišnje na osnovu neznatno drugačije formule: 50% rasta prosječne plaće i 50% rasta troškova potrošačke korpe. Od 2011. godine, penzije se usklađuju jednom godišnje.

- Ograničenja na primanje plaće paralelno sa penzijom:

Zaposleni penzioner nema status osiguranog lica u obaveznom penzionom i invalidskom osiguranju; ali, poslodavac plaća doprinose za ovo osiguranje za penzionere koji rade, na osnovu njihove plaće. Nakon godine dana rada pod ovim uslovima, ovo plaćanje doprinosa rezultira revalorizacijom penzije.

- Socijalni doprinosi plaćeni iz penzija:

U 2009. godini, prosječni troškovi zdravstvene njege za penzionera su iznosili 441 EURA godišnje. Iz prosječne bruto penzije u 2009. godini (jednako 100%), 9,78% je otišlo na doprinose za zdravstvenu njegu i 90,22% za penzije.

□ **2. stub: obavezno penziono osiguranje po osnovu individualne kapitalizirane štednje**

Ovaj dio reformskog zakona iz 2003. godine još uvijek nije na snazi iz razloga objašnjenih u tački jedan poglavlja 2.

Osnovni principi penzionog i invalidskog osiguranja 2. stuba bi predviđao:

- u ovom osiguranju, svako osigurano lice će imati lični štedni račun sa privatnim penzionim fondom na koji se uplaćuju doprinosi. Ova sredstva će se ulagati, a profit će se dodati sredstvima na ličnom računu osiguranog lica;
- ovaj sistem će se zasnivati na individualnoj kapitaliziranoj štednji, a funkcioniraće kao definirani sistem plaćanja doprinosa;
- za razliku od 1. stuba sistema zasnovanog na međugeneracijskoj solidarnosti, sistem 2. stuba će funkcionirati na tržišnim principima. Dok

1. stub ima državni pravni karakter, 2. stub će imati privatni pravni karakter sa privatnim pravnim licima koji upravljaju sistemom;

- ovaj sistem će takođe biti transparentan, što znači da osigurano lice može vidjeti u svakom trenutku iznos na ličnom štednom računu (nešto što nije slučaj sa penzionim fondom 1. stuba);
- na kraju, u slučaju smrti člana obaveznog fonda, ukupan iznos kapitalizirane štednje može naslijediti pravni sljednik.

Isti princip se odnosi na dobrovoljne penzione fondove 3. stuba.

□ **3. stub: dobrovoljno penziono osiguranje zasnovano na individualnoj kapitaliziranoj štednji**

Skupština je usvojila Zakon o dobrovoljnim penzionim fondovima 12.12.2006. godine. Prvu kompaniju za upravljanje dobrovoljnim penzionim fondovima, "Atlas Penzija AD Podgorica", osnovali su Atlas grupa, Savez sindikata Crne Gore i Unija poslodavaca Crne Gore, a licencu je dobila 18.3.2008. godine. Ova kompanija upravlja jednim od dobrovoljnih fondova, "Penzija Plus". Tri kompanije su dobile licence za upravljanje penzionim fondovima, a dva fonda funkcioniraju u Crnoj Gori. Sva fizička lica mogu se pridružiti ovim fondovima bez obzira na godine starosti ili radni staž. Politike investiranja fondova su prilično konzervativne. Novac se može podići sa računa, kada član dostigne 50 godina starosti. Ovo se može uraditi na dva načina: 30% sredstava može se isplatiti u gotovini, dok se preostali dio isplaćuje u mjesečnim ili periodičnim anuitetima tokom perioda od najviše tri godine, ili se sredstva mogu prenijeti na "kompaniju registriranu za osiguranje isplata penzija".

3. Prijedlozi reforme podneseni vladi ili koje je vlada usvojila

Usvajanju (2010. godine) Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o penzionom i invalidskom osiguranju je prethodila analiza postojećih rješenja i trendova kako u penzionom sistemu Crne Gore tako i zemljama u okruženju i EU članicama. Glavne novine zakona iz 2010. godine su sljedeće:

- Izjednačavanje uslova za starosnu penziju za muškarce i žene;

- Povećanje starosne granice za starosnu penziju na 67 godina do 2025. godine (za muškarce) i do 2041. godine (za žene);
- Usvajanje odredbe da osoba sa 40 godina penzionog staža ima pravo na starosnu penziju bez obzira na godine starosti (ranije, muškarcima je trebalo 40 godina penzionog osiguranja, a ženama 35 godina, te 55 godina starosti za sve);
- Uvođenje mogućnosti prijevremene penzije sa 62 godine starosti i 15 godina penzionog staža. Ipak, penzije se umanjuju za 0,35% mjesečno prijevremenog penzionisanja;
- Mogućnost smanjenja godina starosti ispod 55 godina za radna mjesta gdje se penzioni staž računa u uvećanom trajanju;
- Promjena sistema indeksacije u Crnoj Gori: u budućnosti, penzije će se usaglašavati jednom godišnje početkom godine na osnovu 75% rasta ili pada troškova potrošačke korpe i 25% rasta ili pada plaća u prethodnoj godini;
- Osobe koje rade i uplaćuju duže od 40 godina će koristiti pogodnosti veće valorizacije penzija;
- Osiguranicama se priznaje poseban penzioni staž od šest mjeseci za svako novorođeno dijete: prema zakonu iz 2003. godine, žene nisu imale pravo na pogodnosti po osnovu materinstva.

Zbog činjenice da tranzicioni period zakona iz 2003. godine završava 2013. godine, postepeno povećanje starosne granice za penzionisanje počinje 2014. godine.

SISTEM STAROSNE PENZIJE U SRBIJI

1. Socio-ekonomski uslovi:

- Stopa zaposlenosti: 2005=51,0%; 2010=47,1%
- Stopa ekonomskog rasta: 2005=5,6%; 2010=1,7%
- Stopa inflacije: 2005=17,7%; 2010=10,3%
- Javni dug: 2000=169,3 %; 2005=52,2%; 2010=42,9%
- Budžetski deficit: 2010=4,0%
- Step en ovisnosti o Svjetskoj banci, MMF i EU: Srbija je dogovorila stand-by aranžman sa MMF-om (u novembru 2009. godine kredit je iznosio 2.9 milijarde EURA).

2. Postojeći sistem starosne penzije:

Trenutna struktura sistema starosne penzije

Penzioni sistem u Srbiji je formiran na dva nivoa: 1. stub – državni penzioni sistem, obavezno penziono i invalidsko osiguranje po osnovu međugeneracijske solidarnosti (redovna uplata); 3. stub – dobrovoljno privatno penziono osiguranje (privatni penzioni fondovi). U Srbiji ne postoji profesionalno penziono osiguranje (2. stub).

1. stub: državni penzioni sistem

- Oblast korisnika: svi zaposleni u privatnom i državnom sektoru, samozaposleni i radnici u poljoprivredi.
- Državni penzioni sistem osigurava tri osnovna rizika: starost, invalidnost i smrt.

Tabela 1: Broj penzionera po kategoriji osiguranika i vrsta osiguranja - decembar 2010. godina

Penzioneri	Ukupno	Zaposleni	Samozaposle ni	Radnici u poljoprivredi
Ukupno	1 626 581	1 345 733	58 368	222 480
Starosna penzija	919 711	708 934	26 711	184 066
Invalidska penzija	352 961	322 934	16 805	13 222
Porodična penzija	353 909	313 865	14 852	25 192

- Stopa ekonomskog rasta: 1,4 osiguranika na 1 penzionera. Niska stopa omjera podrške je uzrokovana niskom stopom službenih podataka broja zaposlenih i visokim udjelom sive ekonomije: procjenjuje se da više od 700 000 ljudi radi u neformalnoj ekonomiji u Srbiji.
- Uslovi za sticanje starosne penzije: do 2010. godine, osiguranici u Srbiji su mogli steći starosnu penziju na osnovu sljedećih kriterija:
 - 65 godina starosti (muškarci) i 60 (žene) i najmanje 15 godina staža osiguranja.
 - 40 godina (muškarci) i 35 (odnosno 38, postepeno do 2023. godine) godina (žene) penzionog osiguranja i najmanje 53 godine starosti.
 - 45 godina penzionog osiguranja.

Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o penzionom i invalidskog osiguranju, donesenom 2010. godine, povećao je starosnu granicu za oba spola sa 53 na 58 godina starosti; broj godina staža osiguranja za žene je povećan sa 35 na 38 godina. Ova povećanja će se postepeno provoditi. Povećanje starosne granice počinje 2011. godine za muškarce, a 2013. godine za žene.

Tabela 2: Alternativni uslovi za sticanje starosne penzije u Srbiji

	MUŠKARCI			ŽENE		
	Godina penzionisanj	Dob	Minimalne godine	Godina penzionisanj	Dob	Minimalne godine
Prvi uslo	2011	65 g	15	2011	60	15
Drugi Uslov	2011	53g 4m	40	2011	53g	35g
	2012	53g 8m	40	2012	53g	35g
	2013	54g	40	2013	53g 4m	35g 4m
	2014	54g 4m	40	2014	53g 8m	35g 8m
	2015	54g 8m	40	2015	54g	36g
	2016	55g	40	2016	54g 6m	36g 4m
	2017	55g 4m	40	2017	55g	36g 8m
	2018	55g 8m	40	2018	55g 6m	37g
	2019	56g	40	2019	56g	37g 4m
	2020	56g 6m	40	2020	56g 6m	37g 8m
	2021	57g	40	2021	57g	38g
2022	57g 6m	40	2022	57g 6m	38g	
2023	58g	40	2023	58g	38g	
Treći Uslo	45 godina penzionog osiguranja					

- **Kako se finansiraju državne penzije?**

Državne penzije se finansiraju iz uplaćenih socijalnih doprinosa (22% od bruto plaće: 11% od zaposlenih i 11% od poslodavca) i sredstava iz državnog budžeta (gotovo 50% ukupnih troškova Fonda penzionog i invalidskog osiguranja se finansira iz državnog budžeta). Penzioni sistem u Srbiji ima problem sa niskom stopom discipline uplata doprinosa: socijalni doprinosi se često ne uplaćuju na ime penzija, a kada su uplaćuju, često se uplaćuje doprinos na minimalnu plaću (160 EURA neto/mjesečno) umjesto na stvarnu plaću.

- **Penzija:**

- Prosječna penzija u Srbiji za zaposlene iznosi 22.205 dinara (222 EURA) u 2010. godini; u julu 2011. godine, penzija je iznosila 23.435 dinara (234 EURA).

- Prosječna starosna penzija za zaposlene je iznosila 25.224 dinara (252 EURA) tokom 2009. godine; u julu 2011. godine, ova penzija je iznosila 26.963 dinara (270 EURA).
- Minimalna penzija za radnike je iznosila 115 EURA tokom 2010. godine.
- Zamjenska stopa u Srbiji predstavlja omjer prosječne penzije u odnosu na prosječnu zaradu: za zaposlene, neto zamjenska stopa prosječne penzije iznosila je 56,1% u 2010. godini; u julu 2011. godine bila je 59,9%. Bruto zamjenska stopa iznosila je 40,4% u 2010. godini, a 43,3% u julu 2011. godine. Ako pogledamo zamjensku stopu prosječne starosne penzije u Srbiji, vidjećemo da je bruto zamjenska stopa u 2009. godini iznosila 49,3%, a neto zamjenska stopa 68,6%. U julu 2011. godini, ove stope su iznosile 49,8% odnosno 68,9%.

Tabela 3: Iznosi prosječne plaće i prosječne penzije u Srbiji u decembru 2008., 2009. i 2010. godine, te u julu 2011. godine (u dinarima)

Godina	Prosječna bruto plaća	Prosječna neto plaća (bez poreza i doprinosa)	Prosječna penzija					
			Zaposleni		Samozaposleni		Radnici u nolionprivredi	
			Dinari	% (4:3)	Dinari	% (6:3)	Dinari	% (8:3)
2008	53 876	38 686	21 713	56,1	21 248	54,9	8 126	21,0
2009	51 115	36 789	21 726	59,1	21 291	57,8	8 148	22,2
2010	54 948	39 580	22 205	56,1	21 736	54,9	8 344	21,2
2011	54 164	39 127	23 435	59,89	22 944	58,64	9 235	23,6

- Osnov za izračun:

Iznos penzije se određuje na osnovu sistema ličnih poena. Ovi poeni zavise od godina penzionog osiguranja (uplata doprinosa) i plaće radnika tokom ukupnog radnog staža.

- Usklađivanje penzija:

U skladu sa Zakonom o izmjenama i dopunama Zakona o penzionom i invalidskom osiguranju iz 2010. godine, penzije su indeksirane:

- Dana 1. aprila svake godine, u skladu sa promjenama potrošačkih cijena u prethodnih šest mjeseci; izuzetno, ako se BDP poveća više od 4% u prethodnoj kalendarskoj godini, penzije će biti indeksirane 1. aprila u procentu koji odgovara iznosu povećanja ili smanjenja potrošačkih cijena u prethodnih šest mjeseci i razlike između stvarne stope rasta BDP-a u prethodnoj godini i stope od 4%;
- Dana 1. oktobra svake godine, u skladu sa promjenama potrošačkih cijena tokom prethodnih šest mjeseci;
- Izuzetno, dana 1.4.2011. godine, u skladu sa promjenama potrošačkih cijena u prethodna tri mjeseca, a na dan 1.10.2011. godine i 1.4.2012. godine u skladu sa procentom koji odgovara iznosu povećanja ili smanjenja potrošačkih cijena tokom prethodnih šest mjeseci i polovine stvarne stope rasta BDP-a u prethodnoj kalendarskoj godini, u slučaju da je rast pozitivan.

- Poreski režim penzija: penzije nisu oporezive u Srbiji.
- Socijalni doprinosi koji se plaćaju iz penzija: nema.
- Upravljanje sistemom PIO: Upravni i Nadzorni odbor na tripartitnoj osnovi (reprezentativni sindikati, Unija poslodavaca Srbije i Vlada) ali ne i na ravnopravnoj osnovi jer su Vladini predstavnici u većini.

2. stub: profesionalne penzije

U Srbiji nema profesionalnog penzionog osiguranja (2. stub penzija).

□ **3. stub: dobrovoljno privatno penziono osiguranje**

Penzioni sistem u Srbiji omogućio je dobrovoljno privatno penziono osiguranje (3. stub penzija zasniva se na privatnim penzionim fondovima). Devet privatnih kompanija upravlja imovinom deset fondova. Ukupna neto imovina fondova iznosi 6.5 milijardi dinara (0,2% BDP). Broj korisnika je 163 000, od kojih su 40% žene. Prosječan iznos fonda po korisniku iznosi oko 39 000 dinara, dok prosječan mjesečni doprinos iznosi 3 200 dinara (doprinosi ispod 3 528 dinara mjesečno su oslobođeni plaćanja poreza).

3. Prijedlozi reforme podneseni ili koje je Vlada usvojila

Najbitniji prijedlozi reforme, koje je podnijela radna grupa Vijeća za reformu penzionog osiguranja u januaru 2010. godine (Nacrt Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o penzionom i invalidskom osiguranju) ugradili su najvažnije zahtjeve MMF-a u oblasti penzija. Kako je već objašnjeno u tački 2, u stavu koji govori o prvom stubu, Nacrt zakona predviđa povećanje minimalne dobi za odlazak u penziju za oba spola i povećanje potrebno broja godina penzionog osiguranja za žene.

Nacrt zakona takođe predviđa novu formulu indeksacije penzija.

SISTEM STAROSNE PENZIJE U REPUBLICI MAKEDONIJI

1. Socio-ekonomski uslovi:

- Stopa zaposlenosti: 2005=33,9%; 2010=43,5%
- Stopa ekonomskog rasta: 2000=13,1%; 2005=4,0%; 2010=0,7%
- Stopa inflacije: 2000=5,8%; 2005=0,5%; 2010=1,6%

2. Postojeći sistem starosne penzije:

- Trenutna struktura sistema starosne penzije**

Postojeće penzioni i invalidsko osiguranje sastoji se od tri stuba:

1. stub – državni penzioni sistem, obavezno penziono i invalidsko osiguranje po osnovu međugeneracijske solidarnosti (redovna uplata tokom radnog staža);
2. stub – obavezno privatno penziono osiguranje (privatni penzioni fondovi);
3. stub – dobrovoljno privatno finansirano penziono osiguranje.

- 1. stub: državni penzioni sistem**

- Oblast korisnika: Sva zaposlena lica u privatnom i državnom sektoru, samozaposleni, farmeri, izabrani zvaničnici, vojna lica i nezaposlena lica koja primaju naknade.
- Sistem državne penzije osigurava tri osnovna rizika; starost, invalidnost; smrt. Starosne penzije predstavljaju 56,54% svih penzija; invalidske penzije 21,70%, a porodične penzije 21,76% (podaci za 2009. godinu).
- Ekonomski omjer podrške: 1,65 osiguranika po pensioneru.
- Ko upravlja sistemom? Državnim penzionim sistemom upravlja Upravni odbor čije članove imenuje vlada. U upravnom odboru nema predstavnika sindikata ili osiguranika. Predstavnika sindikata nema ni u upravnim tijelima fondova 2. stuba.

- Uslovi za starosnu penziju: u Makedoniji postoji samo standardna penzija.
 - Muškarci: 64 godine starosti i najmanje 15 godina radnog staža.
 - Žene: 62 godine starosti i najmanje 15 godina radnog staža.
- Uslovi za prijevremenu penziju: ne postoji takvo pravo.
- Progresivno penzionisanje: ne postoji takvo pravo.
- **Kako se finansiraju državne penzije?**

Državne penzije se isključivo finansiraju iz socijalnih doprinosa koje plaćaju radnici (18% bruto plaće, od kojih 65% ide u penzije 1. stuba, a 35% u penzije 2. stuba) i državnog budžeta (32% ukupnih troškova državnih penzija je u 2010. godini finansirano iz državnog budžeta). Udio državne podrške se povećava.

Socijalne doprinose prikuplja poreska uprava na osnovu podataka koje poslodavac podnosi elektronskim putem. Novi metod prikupljanja rezultirao je povećanjem prijavljenih osiguranika⁴. Poslodavci prebacuju sredstva u penzioni fond, ali ih samo zaposleni plaćaju.

- Penzije:
 - Prosječna bruto starosna penzija u Makedoniji iznosi 11 771 denara (191,40 EURA).
 - Minimalna penzija iznosi 5 634 denara (91 EUR) (juli 2010. godine).
 - Maksimalna penzija iznosi 554 EURA. Nivo minimalne i maksimalne penzije neznatno se razlikuje u odnosu na nivo plaće i godine odlaska u penziju.
 - Zamjenske stope: bruto zamjenska stopa (tzv. "pronominalna stopa") iznosi 80%. Jedna od izmjena i dopuna Zakona o penzijama iz 2000. i 2002. godine predvidio je progresivno smanjenje ove stope sa 80% na

⁴ Broj osiguranih radnika koji plaćaju doprinose narastao je sa 1,3 na jednog penzionera u 2005. godini na 1,65 na penzionera u 2009. godini. Preostaje oko 57 000 osiguranih radnika za koje se ne uplaćuju doprinosi.

72% između 2016. i 2040. godine: u praksi je ovo smanjenje počelo mnogo ranije.

Stopa bruto beneficija za starosnu penziju (prosječna starosna penzija u odnosu na prosječnu plaću) bila je 70,91% u 2009. godini; stopa prosječne penzije iznosila je 62,86%.

- **Osnov za izračun:**

Penzije se izračunavaju na osnovu prosječne plaće tokom ukupnog radnog staža.

- Periodi neuplaćivanja doprinosa: periodi nezaposlenosti i prekidi u radnom stažu ne uzimaju se u obzir za izračun penzija.

- **Usklađivanje penzija:**

Penzije su indeksirane na osnovu Švajcarske formule:

- 50% povećanja potrošačke korpe (u prethodnih 6 mjeseci)
- 50% povećanja bruto plaća (u posljednjih 6 mjeseci).

- **Ograničenje na primanje plaće pored primanja penzije:**

od 1.1.2009. godine, ograničenje na tri prosječne plaće.

- **Poreski režim na penzije:** porez se obračunava ali se ne naplaćuje.

- **Socijalni doprinosi plaćeni na penzije:**

- 120 denara (1,95 EURA) za fond solidarnosti.
- 30 denara (0,50 EURA) za članstvo u Udruženju penzionera.

- **2. stub: obavezno privatno penziono osiguranje**

Od 2003. godine, Makedonija ima zakonski uređen sistem tri stuba sa obaveznim privatnim penzionim osiguranjem za novozaposlene nakon

1.1.2003. godine; za ostale radnike, osiguranje drugog stuba je izborno (mogu ostati u 1. stubu na osnovu punog doprinosa od 18% od bruto plaće).

Postoje dva privatna penziona fonda sa 267 000 članova⁵ (podaci za 2010. godinu).

Što se tiče finansiranja ovog privatnog osiguranja, pravilo je da se 35% socijalnih doprinosa koji iznose 18% bruto plaće prenosi na 2. stub penzionog fonda. Penziono osiguranje 2. stuba zamjenjuje na ovaj način dio redovnih uplata iz 1. stuba umjesto da ga nadopunjuje. Prva penzija drugog stuba će biti isplaćena 2018. godine (potrebno je minimalno 15 godina penzionog staža). Najavljeno je da bi 42% zamjenske stope penzija ("pronominalna stopa") trebalo doći iz drugog stuba u odnosu na 30% iz državnih penzija 1. stuba.

Zakon propisuje da država garantira da će obezbijediti osiguraniku 80% najavljenog povrata iz 2. stuba penzionog osiguranja.

Penzije 2. stuba će se obračunati po osnovu prosječne plaće tokom ukupnog radnog staža.

Nakon dostizanja dobi za odlazak u penziju, radnik će imati mogućnost da uzme privatni penzioni kapital; isplaćen u anuitetima, ili kao cijeli iznos (kapitalna isplata), ili kao programirano povlačenje sredstava, ili u kombinaciji različitih načina.

□ **3. stub: dobrovoljno privatno penziono osiguranje**

Reforma penzionog sistema u Makedoniji predviđjela je sistem sa tri stuba od početka 2003. godine. Dobrovoljni penzioni sistem počeo je funkcionirati kao osiguranje 3. stuba u 2009. godini. U februaru 2010. godine, fond je imao 1 836 osiguranika.

3. Prijedlozi reforme podneseni vladi ili koje je vlada usvojila

Od prve značajnije reforme penzionog sistema iz 1993. godine, doneseno je nekoliko izmjena i dopuna kao i novih zakona, među kojima je Zakon o finansiranom penzionom

⁵ Ukupan broj zaposlenih je iznosi 475 780 u 2009. godini

osiguranju. Najvažnija reforma je počela 2003. godine sa pokretanjem obaveznog privatnog penzionog osiguranja koji bi se finansirao prenosom 35% socijalnih doprinosa radnika iz 1. u 2. stub.

Druga dramatična promjena, nakon 1.1.2008. godine, bila je ukidanje uslova za sticanje penzije na osnovu broja godina uplaćivanja osiguranja (rada): prije 2008. godine, muškarci su mogli otići u penziju nakon 40 godina penzionog osiguranja, a žene nakon 35 godina.

Takođe je važno napomenuti postepeno smanjenje zamjenske stope penzija sa 80% na 72% do 2040. godine.

Te posljednje, ali ne manje važno je integrirano prikupljanje socijalnih doprinosa i poreza na lični dohodak od 2009. godine nadalje, što je cilj osiguranja blagovremenog prikupljanja doprinosa.

SISTEM STAROSNE PENZIJE U BOSNI I HERCEGOVINI

Do 1992. godine, postojao je samo jedan penzioni fond na cijeloj teritoriji BiH. Nakon 1996. godine, svaki entitet, Federacija Bosna i Hercegovina i Republika Srpska, imaju svoje vlastite penzione fondove koji funkcioniraju na osnovu entitetskih zakona. Iako postoji veliki broj sličnosti između ova dva sistema, postoje i važne razlike, npr. finansiranje penzija. Oba sistema se suočavaju sa istim problemima: nedovoljno razvijena ekonomija, veoma visoka stopa nezaposlenosti, veliki dugovi i kršenje penzionih zakona.

I. Sistem starosne penzije u Federaciji Bosna i Hercegovina

1. Socioekonomski uslovi:

- Stopa zaposlenosti: 2007=31,2%; 2010=32,5%
- Stopa ekonomskog rasta: 2005=3,9%; 2010= 0,5%
- Stopa inflacije: 2010=3,6%
- Stopa konsolidiranog duga: 34% BDP
- Stopa vanjskog duga (u % BDP): 2005=25,3%; 2009=21,7%
(velika zavisnost od MMF kredita i Londonskog kluba)
- Kamatna stopa na kredit na period od 10 godina uzet na tržištu kapitala:
2005=7,93%; 2010=8,26%
- Budžetski deficit: 2008=2,2%; 2009=4,5% BDP
- Specifičnosti: Federacija BiH ima izrazito visoku stopu nezaposlenosti od 43,2% (2010. godina).

2. Postojeći sistem starosne penzije:

□ **Trenutna struktura sistema starosne penzije**

Penziono i invalidsko osiguranje u Federaciji BiH regulira zakon koji je stupio na snagu 1998. godine. U ovom trenutku postoji samo obavezna penzija 1. stuba, na principu redovnih uplata, koji pokriva rizike od starosti, invalidnosti i smrti.

Treći stub ne postoji. Imamo samo štednu u osiguravajućim fondovima na individualnoj osnovi.

Trenutno ne postoji 2. stub u našem penzionom sistemu.

□ **1. stub: državna starosna penzija**

- Oblast korisnika: svi radnici u zemlji imaju pravo na državnu penziju ako su ispunjeni potrebni uslovi. Zakon iz 1998. godine propisuje da se lica koja nisu obuhvaćena obaveznim osiguranjem mogu dobrovoljno osigurati. Sistem državnih penzija je praktično ograničen samo na sektor formalne ekonomije, što znači prijavljena zaposlena lica za koja se plaćaju doprinosi.
- Tipovi penzija: u 2011. godini, penzioni fond je isplatio 44,5% starosnih penzija, 22% invalidskih penzija i 33,5% porodičnih penzija.
- Omjer ekonomske podrške: 1,18 osiguranika na jednog penzionera. U januaru 2012. godine, bilo je 426 624 osiguranih lica, a 374.788 penzionera.
- Ko upravlja sistemom? Penzionim sistemom isključivo upravlja vlada. Upravni odbor PIO fonda imenuje Vlada. U tom tijelu nalazi se i jedan predstavnik Udruženja penzionera. Novim zakonskim odredbama predviđeno je učešće i sindikalnih predstavnika u Upravnom odboru PIO fonda.
- Uslovi za starosnu penziju: Pravo na starosnu penziju stiče se sa navršениh 65 godina starosti (jednako za muškarce i žene) sa najmanje 20 godina penzionog osiguranja (što znači broj godina za koje su se doprinosi

uplaćivali u PIO). Osigurano lice takođe ima pravo na starosnu penziju na osnovu 40 godina penzionog osiguranja, bez obzira na godine starosti.

- Uslovi za prijevremenu penziju: Tokom tranzicionog perioda, koji teče do 2015. godine, muškarci mogu ići u prijevremenu penziju sa 60 godina starosti i 35 godina penzionog staža; ženama treba 30 godina penzionog staža i 55 godina života.
- Kako se finansiraju državne penzije? U Federaciji, finansiranje sistema državnih penzija se oslanja isključivo na doprinose za PIO: 23% prijavljenih bruto plaća od kojih se 17% uzima od bruto plaće (udio radnika), a 6% plaća poslodavac na plaće.

Penzije ostvarene pod povlašćenim uslovima djelimično isplaćuju iz Federalnog budžeta. Doprinosi za penziono osiguranje se ne uplaćuju za veliki broj radnika, ili se uplaćuju na nižu plaću od stvarne. Osim poslodavaca, najveća odgovornost leži na poreskim organima koji su odgovorni za prikupljanje doprinosa.

- Penzije:
 - Prosječna penzija: u 2011. godini, prosječna penzija (bruto i neto, budući da penzije nisu oporezive) iznosila je 180,70 EURA.
 - Minimalna penzija: 157,10 EURA, koju prima 50,8% svih penzionera.
 - Maksimalna penzija: 1 014.20 EURA, koju prima 0,04% penzionera.
 - Zamjenske stope: u 2011. godini, neto zamjenska stopa (u stvari, odnos neto koristi) iznosila je 43,9% (prosječna penzija u poređenju sa prosječnom neto plaćom).
- Osnov za izračun: prije izmjena koje su usvojene 1998. godine, penzije su se zasnivale na valorizaciji prosječne plaće radnika tokom deset najboljih uzastopnih godina. Nakon 1998. godine, broj godina koji se uzimao kao osnov za izračun se povećavao, a od 2015. godine, penziono osiguranje će biti prosječna zarađena plaća tokom 40 godina penzionog osiguranja. Osim toga, procenat penzione osnove koji se uzima za izračun penzija se postepeno smanjio sa 85% u 2000. godini na 75% nakon 2005. godine.

- Period neuplaćivanja doprinosa: periodi neuplaćivanja doprinosa se ne uzimaju u obzir za određenje perioda penzionog osiguranja (sa izuzetkom ratnog perioda za žrtve rata).
- Usklađivanje penzija: trenutno, penzije se usklađuju prema prihodima koji su prikupljeni u penzionom fondu. Teoretski, penzije bi se trebale indeksirati na osnovu povećanja neto plaća: ovo se posljednji put desilo 2006. godine.
- Ograničenja na zaradu od plaće pored zarade od penzija: rad je omogućen licima koja ispunjavaju uslove za starosnu penziju ako imaju potpisan ugovor o radu sa poslodavcem.
- Poreski režim na penzije: penzije su neoporezive.
- Socijalni doprinosi plaćeni na penzije: socijalni doprinosi se ne uplaćuju na penzije.

3. Prijedlozi reformi podneseni ili koje je vlada usvojila

Istraživanje u okviru SITAP projekta (2003-2007) rezultiralo je dokumentom "Strategija penzionog sistema u FBiH" koji je, nakon prve faze javne debate, usvojen u Parlamentu u formi nacрта.

- Predložena strategija predviđa uvođenje tri stuba osiguranja:
 - Prvi stub, obavezno penziono osiguranje se finansira iz postojećih javnih prihoda i sastoji se od dva dijela: socijalne penzije (dio penzije do trenutnog iznosa najniže penzije) i penzije od zarade (po osnovu perioda penzionog osiguranja).
 - Drugi stub, zasnovan na dobrovoljnoj kapitaliziranoj štednji pokriva dvije kategorije osiguranih lica:
 - Lica za koje poslodavac, na osnovu ugovora, plaća premiju na lični penzioni račun za dodatno osiguranje. Učešće u ovom penzionom planu postaje obavezno po potpisivanju kolektivnog ugovora između poslodavca i uposlenih, te ugovora sa nosiocem osiguranja.
 - Lica koja su penzionisana po povoljnijim uslovima.

- Kao što je već spomenuto treći stub ne postoji. Pojedincima je omogućeno da štede na individualnoj osnovi u različitim fondovima Osiguravajućih društava.

Nakon usvajanja nacrtu u Parlamentu, proces reforme se zaustavio, nakon čega je tadašnja radna grupa sačinila inoviran tekst Strategije reformi PIO u kojem je ponuđen izmijenjeni model penzijskog i invalidskog osiguranja u F BiH, a kako slijedi:

Prvi stup:

Tradicionalni obavezni oblik penzijskog i invalidskog osiguranja predstavlja **prvi stup penzijskog sistema**. Prava u ovom stupu penzijskog osiguranja se dominantno finansiraju iz tekućih javnih prihoda - doprinosa. Stopa doprinosa je jednaka za sve učesnike u sistemu. Time je u finansiranju zadržan princip solidarnosti, a u pravima princip preraspodjele.

Postojeći nivo ukupnih i pojedinačnih primanja iz penzijskog sistema (stečena prava) ostaje jednak za sve učesnike u sistemu.

Obavezno penzijsko osiguranje se sastoji iz dva dijela (komponente):

(a) socijalne penzije, koje predstavljaju primanja do iznosa najniže penzije i

(b) dijela koji zavisi od zarade (visine plaće) ili visine uplaćenih doprinosa u aktivnom periodu osiguranja.

- Socijalnu penziju kao pravo treba zadržati u modelu kakav je danas poznat u vidu minimalne penzije koja ima funkciju zaštite od ekstremnog siromaštva. Kao takvu, socijalnu penziju trebalo bi isplaćivati iz dva izvora: doprinosa za penzijsko i invalidsko osiguranje za dio penzije koji je pokriven stažom osiguranja i refundacijom iz budžetskih prihoda za nedostajući dio, do propisanog minimalnog iznosa koji se utvrđuje odlukom Vlade FBiH. Ovom penzijom bi bile pokriveno samo osobe koje ispunjavaju uvjete po trenutnim zakonskim rješenjima, a to znači da imaju najmanje 20 godina ostvarenog penzijskog staža i 65 godina života.

U perspektivi (duljem tranzicijskom periodu) treba težiti da se socijalna penzija kao pravo proširi i na osobe koje imaju manje od propisanih 20 godina penzijskog staža, zatim, osobe koje su bile osigurane, ali im iz različitih razloga nisu uplaćeni doprinosi, te osobe koje su bile radno aktivne i nisu bile uključene u sistem obaveznog osiguranja, kao i osobe koje nikada nisu bile osigurane, a navršile su propisanu starosnu granicu. Ovaj model osiguranja minimalne socijalne sigurnosti gotovo svih građana imanentan je društvima s razvijenom ekonomijom i visokim BDP-om „per capita“ i svakako da se u dogledno vrijeme ne može primijeniti na naš sistem penzijskog i invalidskog osiguranja, osim kao vizija za budućnost. Naravno, uvođenje ovih netipičnih oblika penzijskih osiguranja zahtijeva značajniji angažman sredstava iz općih poreza i izmijenjenu strukturu finansiranja, te se iz tog razloga ne preporučuju kao optimalan model za uvođenje u skorije vrijeme.

- Penzije koje zavise od zarade (visine plaće) ili visine uplaćenih doprinosa su osnova prvog stupa sistema penzijskog i invalidskog osiguranja. Prijeko je potrebno izvršiti analizu postojećeg načina obračuna penzija imajući u vidu promjene koje su nastupile stupanjem na snagu zakona kojim se reguliše sistem ubiranja doprinosa u Federaciji BiH. Briga o očuvanju finansijske stabilnosti sistema mora biti prioritet u svim aktivnostima. U tom pravcu, cijenimo da je neophodno poštiti kriterije odlaska u prijevremenu mirovinu, razmotriti eventualne mogućnosti pomjeranja starosne granice odlaska u penziju sa sadašnjih 65 godina starosti na više, spriječiti liberalizaciju postojećih uvjeta odlaska u invalidsku penziju, uvesti pravedniji i pravičniji način obračuna penzija za buduće penzionere kroz bodovni sistem, te utvrditi novi osnov za valorizaciju svih penzija iznad najnižeg nivoa (socijalna penzija). Prosječan rast plaća u Federaciji u polugodišnjem periodu bi mogao da bude jedan od parametara, a usklađivanje bi se vršilo najmanje dva puta godišnje.

Nosilac prvog stupa sistema penzijskog i invalidskog osiguranja kao i do sada bio bi Federalni zavod za penzijsko i invalidsko osiguranje.

II Drugi stup:

Drugi stup penzijskog osiguranja obuhvatio bi osobe koje su uvedene u pravo (penzionisane) pod povoljnijim uvjetima u odnosu na opće propise penzijskog i invalidskog osiguranja, po različitim osnovama, i svrstavaju se u tzv. „**povlaštene penzije**“.

Svi korisnici prava na „povlaštenu penziju“ bili bi objedinjeni u okviru zasebnog podsistema čije finansiranje ne bi uključivalo angažovanje sredstava iz tekućih doprinosa već iz drugih izvora (sredstva predviđena budžetom). Finansiranje prava za ovu kategoriju korisnika vršilo bi se putem Federalnog zavoda za penzijsko i invalidsko osiguranje, a sredstva bi se osiguravala u budžetu Federacije do ispunjavanja uvjeta po općim propisima za penziju, kada bi ovi osiguranici prešli u redovno penzijsko osiguranje (prvi stup). U okviru Federalnog zavoda bi se ova sredstva evidentirala na posebnom računu. Način usklađivanja povlaštenih penzija za sve korisnike koji se finansiraju iz budžeta vršio bi se uz saglasnost Vlade Federacije.

III Treći stup:

Treći stup penzijskog osiguranja je dobrovoljan, i spada u individualno penzijsko osiguranje koje funkcioniše na kapitaliziranom principu dugoročne štednje. Neki oblici ovakvog osiguranja postoje u BiH već dvadesetak godina i poznati su kao šeme dugoročne štednje i police životnog osiguranja izdatih od strane osiguravajućih kuća, ali ih je potrebno ugraditi u legislativu i nadzirati od strane države. Gotovo sve zemlje su uvele ovaj oblik penzijskog i invalidskog osiguranja kao najefikasniji način osiguranja dodatnih prihoda u tzv. “trećoj životnoj dobi”. Nosioci osiguranja bila bi društva za upravljanje privatnim penzijskim fondovima i dobrovoljni penzijski fondovi. Uvjeti, način osnivanja, poslovanje, te investiciona načela i druge bitne odredbe, regulirali bi se posebnim zakonom i podzakonskim aktima kojima bi se detaljno uredila ova oblast.

II. Sistem starosne penzije u Republici Srpskoj

1. Socioekonomski uslovi:

- Stopa zaposlenosti: 2006=30,9%; 2010=36,6%
- Stopa ekonomskog rasta: 2005 = 7,1%; 2010 = 0,8%
- Stopa inflacije: 2009=deflacija od 0,4%; 2010=2,5%
- Omjer konsolidiranog duga (u % BDP): 2005=57,7%; 2010=46,9%
- Specifičnosti: Republika Srpska ima izrazito visoku stopu nezaposlenosti od 38% (2010. godina)

2. Postojeći sistem starosne penzije:

- Trenutna struktura sistema starosne penzije**

Dana 18.5.2010. godine, Skupština je usvojila Strategiju za reformu penzionog sistema.

Republika Srpska je faktički odstupila od koncepta modela kakav je bio predviđen u Strategiji reforme (prilog br. 1.), koji je predviđao trostupni model i praktično je uvedena dvostupna struktura istovjetna modelu-strukturi Republike Srbije. Stoga, radi nepotrebnog ponavljanja upućujemo na dio ovog dokumenta u kome je dat prikaz penzijskog sistema Republike Srbije.

- Novi Zakon o penzijskom i invalidskom osiguranju (PIO) stupio je na snagu od 01.01.2012. godine. Zakon je usvojen u Narodnoj skupštini Republike Srpske 23.12.2011.godine, a objavljen u “ Službenom glasniku Republike Srpske “ broj 134/2011.
- Svi zahtjevi za ostvarivanje prava na penziju podneseni počev od 01.01.2012.godine rješavaće se prema odredbama novog Zakona o PIO .
- Svi zahtjevi koji su podneseni do 31.12.2011.godine biće rješavani prema odredbama prethodnog Zakona o PIO (“ Službeni glasnik Republike Srpske “ broj 106/ 2005).

- Tipovi penzija: 48,3% su strosne penzije, 18,06% su invalidske penzije, a 33.46% su porodične penzije.
- Omjer ekonomske podrške: 1,2 osiguranika na jednog penzionera.
- Uslovi za starosnu penziju:
 - 65 godina starosti i najmanje 15 godina penzionog – staža osiguranja; ili
 - Осигураник који нема навршених 65 година живота има право на старосну пензију када наврши 60 година живота и 40 година пензијског стажа.
 - Осигураник жена која нема навршених 65 година живота има право на старосну пензију када наврши 58 година живота и 35 година стажа осигурања.
- Пензије:
 - Просјечна пензија: 160 EURA (2010. година)
 - Ниво минималне пензије: 80 EURA (остварује је 10% пензионера).
- Neto zamjenska stopa: просјечна neto пензија у односу на просјечну neto плаћу у 2010. godinu износила је 40,92% (омјер neto користи).

Poglavlje 2

Poređenje između zemalja Zapadnog Balkana, Evropske Unije i Norveške

Nakon prezentacije sistema starosne penzije u zemljama Zapadnog Balkana, želimo uporediti ove sisteme sa situacijom u Evropskoj Uniji i Norveškoj.

Razlog za ovo poređenje je što je većina zemalja Zapadnog Balkana u procesu predpristupnih reformi, čime će se približiti usaglašenim politikama koje se u upotrebi u zemljama EU. Dobar primjer takvog projekta je srbijanski desetogodišnji plan, Srbija 2020, pripremljen da bude što bliži planu Evropa 2020.

Iako je ovo poređenje teško, između ostalog i zbog razlika u definicijama koje se koriste, te dostupnosti i pouzdanosti relevantnih statistika, mislimo da ova vježba poređenja može biti od koristi za obje strane kako bi se bolje razumjeli razlozi za ove reforme, te da se dobije slika o uslovima života penzionera u tim zemljama.

Što se tiče EU27, koristićemo globalne podatke, kao i podatke iz pojedinih zemalja. Pratićemo situaciju u nekim od relevantnih zemalja, uzevši u obzir razlike u penzionim sistemima i geografsku distribuciju.

1. Socioekonomski uslovi

Ako uporedimo socioekonomske indikatore zemalja Balkana i EU zemalji, možemo vidjeti da se veće razlike nalaze u stopi zaposlenih. Sve zemlje Zapadnog Balkana u tranziciji imaju problem strukturalnog zapošljavanja. Niska stopa zaposlenosti, visoka stopa nezaposlenosti sa visokim stepenom neaktivnosti povezani su sa strukturalnim promjenama u ekonomiji: tranzicija zapošljavanja iz pretežno državnog u privatni sektor i naglasak na produktivnost i efikasnost tržišne ekonomije. Hrvatska, sa stopom zaposlenosti od 54% i stopom nezaposlenosti koja je približno prosjeku EU, je u relativno boljem položaju od ostalih zemalja Balkana. Bosna i

Hercegovina je u najgorem položaju po stopi zaposlenosti koja iznosi gotovo 50% prosjeka EU, koji iznosi 64.6%.

Generalno je prihvaćeno da je niska stopa zaposlenosti problematična za održivost penzionog sistema, posebno u zemljama Bizmarkovog sistema.

Iza ovih niskih stopa zaposlenosti se kriju veliki udjeli “neprijavljenog rada” i “neformalne ekonomije”. U nacionalnom izvještaju Srbije vidjeli smo npr. da 700.000 ljudi (oko 30% radne snage) radi u neformalnoj ekonomiji. Čini se da je ovaj fenomen povezan sa nedostatkom povjerenja u institucije države.⁶

2. Postojeći sistem starosne penzije

2.1 Trenutna struktura

Struktura penzionih sistema u zemljama Zapadnog Balkana pokazuje neke sličnosti sa onim koje možemo vidjeti u većini zemalja EU, ali tu su i važne razlike. Najvažnija sličnost je da sve zemlje Zapadnog Balkana – poput zemalja EU – daju prioritet 1. stubu penzija koje se finansiraju iz redovnih uplata. Ova osiguranja, koja pokrivaju sve radnike formalne ekonomije, se uglavnom finansiraju iz socijalnih doprinosa.

U nekim zemljama, ipak, zakonski obvezne privatne penzije 2. stuba (sa individualnom kapitaliziranom štednjom) mijenjaju dio državnih penzija 1. stuba: to je slučaj sa Hrvatskom i Makedonijom (za najmlađe radnike). U Srbiji i dva entiteta Bosne i Hercegovine ne postoje penzije 2. stuba; u Crnoj Gori, zakon predviđa penzije 2. stuba, ali isti još uvijek nije usvojen.

Tabela 1: Socioekonomski indikatori: EU27, Norveška, zemlje Balkana

⁶ Izvještaj Eurofounda (2008. godina) pod nazivom “Mjere za borbu protiv neprijavljenog rada u Evropskoj Uniji”, pokazuje da u zemljama Istočne i Srednje Evrope 68% svih zaposlenih primaju plaće u kovertama, u poređenju sa samo 6% u nordijskim zemljama.

Ovaj izvještaj takođe ukazuje da je u EU27 stopa neprijavljenog rada najviša u Rumuniji, Litvaniji i Bugarskoj. U Bugarskoj, više od 40% BDP se stvara u sivoj ekonomiji (Eurofound News, broj 7, 2010. godina). Izvještaj Eurofounda Kvalitet života u Hrvatskoj, Bivšoj Jugoslovenskoj Republici Makedoniji i Turskoj” (Dablin, 2011. godine) govori da je u Makedoniji i Hrvatskoj, prosjek povjerenja u institucije (npr. vladu) veoma nizak: 3,5 na skali do 10 u Hrvatskoj, a 3,7 na skali do 10 u Makedoniji. Ova brojka iznosi 4,8 u prosjeku u EU27, što i nije tako visoka ocjena.

Zemlja	Stopa zaposlenosti (15-64) (2009) %	Stopa ekonomskog rasta (% BDP) (2010)	Stopa inflacije (2010) %	Stopa javnog duga (2010) %	Stopa budžetskog deficita (2010) %	Stopa nezaposlenosti (sept. 2011) %
Njemačka	70,9	3,7	1,2	83,2	3,3	6,0
Italija	57,5	1,8	1,6	119,0	4,6	7,9
Holandija	77,0	1,7	0,9	62,7	5,4	4,5
Češka Republika	65,4	2,7	1,2	38,5	4,7	6,7
Švedska	72,2	5,6	1,9	39,8	0	7,2
Poljska	59,3	3,9	2,7	55,0	7,9	9,4
EU 27	64,6	1,9	2,1	80,0	6,4	9,5
Norveška	76,4	2,1	2,4	48,9	0,3 (2011)	3,6 (2010)
Makedonija	43,5 (2010)	0,7	1,6	/	/	32,1 (2010)
Srbija	47,1 (2010)	1,7	10,3	42,9	4,0	20,0 (2010)
BiH – FBiH	32,5 (2010)	0	3,6	34,0	4,5	43,2 (2010)
BiH – RS	36,6 (2010)	0,8	2,5	46,9	/	38,0 (2010)
Crna Gora	48,1 (2010)	1,0	0,7	42,0	4,51	19,1 (2009)
Hrvatska	54,1 (2010)	1,2	1,1	42,6	4,5	9,1 (2009)

Izvor: EK (2010), "Zaposlenost u Evropi 2010"; Eurostat (2011), "Statistika nezaposlenosti"; MMF (2011), "Pregled svjetske ekonomije"; Nacionalni izvještaji za zemlje Balkana.

U većini zemalja EU27, penzije 2. stuba su takođe privatne, ali se zasnivaju na kolektivnim ugovorima između socijalnih partnera; uglavnom nadopunjuju penzije 1. stuba. Neke zemlje poput Švedske su čak uvele finansirani dodatak u svoje sisteme državne penzije.

Dobrovoljne privatne penzije 3. stuba nisu tako važne u zemljama Zapdanog Balkana. One funkcioniraju u Srbiji, Crnoj Gori i Hrvatskoj. U Hrvatskoj, penzije 3. stuba su slične profesionalnim penzijama 2. stuba, zasnovanim na kolektivnim ugovorima koji postoje u većini zemalja EU.

2.2 Penzije 1. stuba

- **Pokrivenost**

Specifičnost penzionog sistema u zemljama Zapadnog Balkana je što su, za razliku od zemalja EU sa Bizmarkovom tradicijom, sva zaposlena lica iz privatnog i državnog sektora, samozaposleni i takođe gotovo svi zaposleni u poljoprivredi obuhvaćeni istim penzionim sistemom.

Druga karakteristika penzionog sistema na Balkanu je visok udio invalidskih penzija (gotovo uvijek iznad 20% svih penzija).

- **Omjer ekonomske podrške**

Ako uporedimo omjere ekonomske podrške, tj. broja osiguranika u odnosu na broj penzionera, vidjećemo važne razlike između zemalja Balkana i prosjeka EU.

Prosječan omjer EU ekonomske podrške iznosi 1,56 osiguranika na svakog penzionera u 2010. godini: to je upravo isti broj kao u Makedoniji. Srbija, Hrvatska i Bosna i Hercegovina (oba entiteta) su u gorem položaju, dok je Crna Gora u nešto boljem. Pokazatelji za zemlje Balkana (Tabela 2) ukazuje na ukupan nepovoljan omjer osiguranika i penzionera: jednostavno, nema dovoljno osiguranika.

Tabela 2: Omjeri ekonomske podrške u zemljama Balkana (2010)

Makedonija	1,65
Srbija	1,40
BiH - F BiH	1,20
BiH – RS	1,20
Crna Gora	1,70
Hrvatska	1,21

Izvor: Nacionalni izvještaji

Nedavno mišljenje Evropskog ekonomsko socijalnog komiteta (SOC/400 od 13.7.2011. godine) kaže: "Ključni faktor za finansiranje sistema socijalne sigurnosti nije omjer demografske zavisnosti, već omjer ekonomske zavisnosti." Da bi se mjerila održivost penzija, treba se zaista fokusirati na omjer ekonomske podrške (ili zavisnosti), a ne na omjer demografske podrške (ili zavisnosti). Glavni razlog za to je što nisu zaposleni svi ljudi životne dobi 15-64 godina starosti, te tako i ne uplaćuju doprinose: sjetite se npr. studenata, nezaposlenih, invalida, neaktivnih

Drugi razlog je što ekonomski omjeri, za razliku od demografskih omjera, mogu biti pod uticajem razvoja ekonomske situacije (više ljudi na poslu) i odgovarajućih politika s ciljem povećanja

finansijske i discipline uplata, kako poslodavaca tako i zaposlenih (neprijavljeni rad, neformalna ekonomija).

Tabela 3: Omjeri ekonomske i demografske podrške u EU27

	2010	2050**	Promjena (%)
Omjer ekonomske podrške	1,56	1,28	-17,95%
Omjer demografske podrške *	3,85	2,00	-48,05%

Izvor: AK-Wien (2011) Kalkulator omjera zavisnosti

* Omjer demografske podrške ukazuje na broj lica u dobi između 15-64 u odnosu na broj lica u dobi 65+

** U scenariju EU2020, pretpostavka je da stopa zaposlenosti u EU27 ide od 64,1% u 2010. godini do 76,1% u 2050. godini.

Poredeći smanjenje omjera ekonomske podrške između 2010. i 2050. godine sa smanjenjem omjera demografske podrške u EU27 (Tabela 3), može se vidjeti da je smanjenje omjera ekonomske podrške manje dramatično od demografskog. Ovo poređenje naglašava visok uticaj nivoa zaposlenosti na evoluciju omjera podrške.

Osim povećanja zaposlenosti, rast produktivnosti i povećanje zarada može doprinijeti osiguranju održivosti penzija.

Obzirom na nisku stopu zaposlenosti u zemljama Balkana i visoku stopu zaposlenosti i neprijavljenog rada, ove zemlje imaju visok potencijal omjera ekonomske podrške u svojim ekonomijama. Ili, kako to kaže Demografski izvještaj iz 2008. Evropske Komisije (str. 144), "Podizanje nivoa zaposlenosti ... je zasigurno najučinkovitija strategija s kojom se zemlja može pripremiti za proces starenja stanovništva."

- **Upravljanje sistemom**

Upravljanje penzionim sistemima se razlikuje od jedne do druge zemlje Balkana: u nekim, socijalni partneri su zastupljeni u upravnim tijelima (**Srbija, Hrvatska i Crna Gora**), u drugim je uprava isključivo u rukama vlade (**Makedonija i BiH**). Ova ista situacija se može posmatrati i unutar EU. U bizmarkovskom sistemu, socijalni partneri imaju pravo glasa i zajedno su odgovorni za odluke.

- **Uslovi za penzionisanje**

Što se tiče uslova za starosnu i prijevremenu penziju, vidimo da su se promijenili uslovi u zemljama Balkana, te da su pooštreni što je slučaj i sa većinom EU zemalja.

Za razliku od većine EU zemalja, gdje je zakonom propisana dob za penzionisanje muškaraca i žena izjednačen ili postpeno izjednačen (uglavnom 65 godina starosti, a u nekim zemljama (postepeno) se povećava na 67 ili čak 68), rodne razlike i dalje postoje u nekim zemljama Balkana (često je 65 godina starosti za muškarce, a 60 za žene). U Makedoniji je 64 godina za muškarce, a 62 godina za žene; u F BiH je 65 godina i za muškarce i za žene. Isto se odnosi, ali u manjoj mjeri, za potreban period penzionog osiguranja za prijevremeno penzionisanje (još uvijek 40 ili 35 godina penzionog osiguranja za muškarce, a 35 (38, postepeno do 2023. godine) ili 30 godina za žene u Srbiji, Hrvatskoj i BiH).

Takođe važan aspekt penzionog sistema u zemljama Balkana je što često (prijevremeno) penzionisanje moguće bilo po osnovu godina starosti (65 godina za muškarce i 60 za žene) ili po osnovu godina penzionog osiguranja bez obzira na godine starosti (40 ili 45), ili po osnovu kombinacije dva kriterija. U Makedoniji ne postoji izbor u formuli za penzinisanje, te sindikati traže različite mogućnosti. Takođe, u nekoliko EU zemalja, radnici imaju mogućnost (prijevremenog) penzionisanja na fleksibilan način po osnovu (minimalnih) godina starosti odnosno minimalnog penzionog staža (godine uplata, asimilirani period prebivališta u zemlji).

Minimalni uslovi u zemljama Balkana su generalno 15 godina penzionog osiguranja (u BiH 20 godina). U EU, slika se razlikuje od zemlje do zemlje: imamo zemlje sa 15 godina (Mađarska i Austrija), ali i zemlje sa nižim zahtjevom (Njemačka – 5 godina) ili bez minimuma (Belgija).

Posebni uslovi za penzionisanje su često propisani za lica sa otežanim uslovima rada (rudari u Crnoj Gori). Takođe, EU zemlje imaju slične odredbe. Sporno pitanje (npr. u Hrvatskoj) je pitanje takozvanih "privilegiranih penzija".

Tabela 4: Uslovi za starosnu i prijevremenu penziju u zemljama EU i Norveškoj

Njemačka	Starosna penzija	<ul style="list-style-type: none">• Za radnike rođene nakon 1963. godine: sa 67 godina starosti (muškarci i žene).• Za radnike rođene 1947. godine i kasnije: postepeno sa 65 na 67 godina starosti između 2012. i
----------	------------------	---

		<p>2029. godine.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Za radnike sa 45 godina penzionog osiguranja: sa 65 godina starosti.
	Prijevremena penzija	Sa 63 godine starosti uz minimalno 35 godina penzionog osiguranja.
Italija	Starosna penzija	<p>Muškarci sa 65 godina; žene sa 60 godina starosti.</p> <p>Državni službenici: 65 godina za muškarce i žene nakon 2018. godine.</p>
	Prijevremena penzija	Fleksibilno prijevremeno penzionisanje sa 59 godina starosti nadalje uz minimalno 36 godina penzionog osiguranja, ili 40 godina penzionog osiguranja, bez obzira na godine starosti.
Holandija	Starosna penzija	<p>Fiksna državna AOW penzija sa 65 godina starosti za muškarce i žene; puna AOW penzija: 50 godina prebivališta (osiguranja) između 15 i 65 godina stosti.</p> <p>Povećanje na 67 godina za muškarce i žene je u toku.</p>
	Prijevremena penzija	Nema prijevremene penzije.
Češka Republika	Starosna penzija	<p>Muškarci 62 godine, 2 mjeseca.</p> <p>Žene 56 godina, 8 mjeseci do 60 godina i 8 mjeseci starosti, u zavisnosti od broja djece.</p> <p>Za radnike rođene nakon 1968. godine, starosni uslov će se povećati postepeno na 65 godina za muškarce i žene sa 1 djetetom, a na 64 godine za žene sa 2 ili više djece.</p>
	Prijevremena penzija	Moguće do 3 godine prije standardne dobi za penzionisanje uz minimum 26 godina penzionog osiguranja.
Švedska	Starosna	Švedska ima obavezno univerzalno državno osiguranje

	penzija	<p>kpje se sastoji od tri dijela:</p> <p>Zagarantirana penzija iz poreza za sve stanovnika bez ili sa malim primanjima vezano za starosnu penziju (moguća nakon 65 godina starosti);</p> <p>Starosna penzija vezana za zaradu i dodatna penzija vezana za zaradu koja se finansira iz socijalnih davanja po principu redovnih uplata;</p> <p>Puna rezervna penzija sa individualnim računima.</p> <p>Za punu zagaraniranu penziju je potrebno 40 godina prebivališta.</p> <p>Ne postoji koncept "pune penzije" za druga dva tipa penzije.</p> <p>Dob za penzionisanje je fleksibilna: između 61 i 67.</p>
	Prijevremena penzija	Ne postoji prijevremena penzija.
Poljska	Starosna penzija	<p>Muškarci 65 godina, žene 60 godina.</p> <p>Za žene, dob za penzionisanje se postepeno povećava na 65 godina starosti do 2020. godine.</p> <p>Ne postoji koncept pune penzije.</p>
	Prijevremena penzija	Za lica rođena nakon 1.1.1949. godine, ne postoji prijevremena penzija.
Norveška	Starosna penzija	<p>Norveška, poput Švedske, ima obavezni univerzalni državni sistem koji se sastoji od tri dijela:</p> <p>Osnovna penzija po osnovu godina prebivališta;</p> <p>Dodatna penzija vezana za zaradu po osnovu penzionih bodova (reflektirajuća zarada);</p> <p>Poseban dodatak za lica bez ili sa malom dodatnom penzijom.</p> <p>Sistem se finansira iz poreza i socijalnih davanja, te</p>

		<p>redovnih uplata tokom radnog staža.</p> <p>Nedavno (2006. godine), sistem obavezne profesionalne penzije, kojeg finansira poslodavac, uveden je u privatnom sektoru kao dodatak penzije koju isplaćuje PIO Norveške.</p> <p>Puna osnovna penzija zahtijeva 40 godina prebivališta.</p> <p>Puna dodatna penzija zahtijeva penzione bodove za 40 kalendarskih godina zarađenih u dobi između 17 i 69.</p> <p>U 2011. godini, univerzalni državni penzioni sistem uveo je fleksibilnu dob za penzionisanje između 62 i 75 po osnovu aktuarske neutralne osnove u smislu očekivanog penzionog kapitala.</p>
	Prijevremena penzija	Ne postoji prijevremena penzija.

Izvor: Missoc Baza podataka 2010; OECD (2011) Brzi pregled penzija 2011

- **Prosječna dob za izlazak sa tržišta rada**

Propisana dob ne nudi sliku stvarne situacije: u stvari, efektivna dob za izlazak sa tržišta rada je u gotovo svim zemljama ispod propisane. Pokazaćemo u tabeli 5 neke primjere iz zemalja EU o tome "šta jeste, a šta bi trebalo biti". Nemamo pokazatelje za zemlje Balkana.

Tabela 5: Standardna dob za sticanje penzije i prosječna dob za izlazak sa tržišta rada u nekim od zemalja EU27

Zemlja	Prosječna dob za izlazak u 2008	Obavezna dob za penzionisanje M/Ž (2009)
Njemačka	61,7	65/65

Italija	60,8	65/60
Holandija	63,2	65/65
Češka Republika	60,6	62/60g 8m
Švedska	63,8	61-67/61-67
Poljska	59,3*	65/60
Prosjek EU	61,4	

* 2010

Izvor: Eurostat, Missoc, EK(2010) Zeleni dokument

- **Finansiranje državnih penzija**

U zemljama Balkana, finansiranje državnih penzija se razlikuje od zemlje do zemlje: u Hrvatskoj, Makedoniji i Republici Srpskoj, finansiranje se uglavnom zasniva isključivo na socijalnim doprinosima **radnika**, uz podršku države. U Srbiji, Crnoj Gori i Federaciji BiH, i radnici i poslodavci plaćaju dio socijalnih doprinosa, s tim da radnici plaćaju veći dio u Federaciji BiH i Crnoj Gori, dok je taj omjer u Srbiji 50-50. Važno je napomenuti da se u većini zemalja podrška državnog budžeta penzionom sistemu ubrzano povećava (u Srbiji, ta podrška pokriva gotovo 50% ukupnih troškova).

Što se tiče zemalja EU i Norveške, manje više isti je model: državne penzije se uglavnom finansiraju iz socijalnih doprinosa poslodavaca i zaposlenih, te podrške države. U većini zemalja, poslodavac plaća veći dio socijalnih doprinosa; u Njemačkoj i Poljskoj, omjer je 50-50. Određene penzije su 100% finansirane iz poreza, kao što je socijalna penzija u Danskoj i Italiji, a zagarantirana u Švedskoj. U nekim zemljama, starosne penzije se isključivo finansiraju iz socijalnih doprinosa: to je slučaj npr. sa Češkom Republikom.

U Holandiji, državne AOW penzije se isključivo finansiraju iz doprinosa zaposlenih uz manju podršku države.

Ako pogledamo trendove finansiranja državnih penzija u EU, vidjećemo dugoročno (2004 – 2010 – 2030) generalni trend opadanja udjela socijalnih doprinosa (a s tim uvezi i povećanje udjela podrške države). Evropska Komisija predviđa da će se pojaviti potreba za dodatnim finansiranjem u većini zemalja.

Tabela 6: Udio socijalnih doprinosa u odnosu na bruto državne penzije (%)

	2004	2010	2030
Njemačka	68	68	68
Italija	72	74	68
Holandija	88	84	61
Češka Republika	105	108	93
Švedska	72	74	67
Poljska	55	71	87
Prosjek EU25	80	81	74

Izvor: Evropska Komisija (2006), Adekvatne i održive penzije. Sveukupni izvještaj 2006.

Tabela 7: Stope doprinosa državnih penzija (kao % bruto plaća) – podaci za 2009

Njemačka	19,9
Italija	32,7
Holandija	17,9
Češka Republika	28,0
Švedska	18,9
Poljska	19,5
Belgija	16,4 (procijenjeni dio globalnih socijalnih doprinosa)
Norveška	Globalni socijalni doprinosi

Izvor: OECD (2011) Pregled penzija 2011

- **Penzije**

Posmatrajući penzije u zemljama Balkana, možemo reći da su one niske, te suviše niske da mogu garantirati dostojanstven standard života starijih osoba. Posebno je situacija dramatična u zemljama Balkana sa osobama koje moraju živjeti od minimalne penzije.

Makedonija (2010):	Prosječna starosna penzija	€191,40
	Minimalna penzija	€91,00
	Maksimalna penzija	€554,00
Srbija:	Prosječna starosna penzija za zaposlene (juli 2011)	€270,00
	Minimalna penzija za zaposlene (2010)	€115,00
Bosna i Hercegovina:		
Federacija BiH:	Prosječna penzija (2009)	€178,70
	Minimalna penzija:	€152,10
	Maksimalna penzija	€1 014,20
Republika Srpska	Prosječna penzija (2010)	€160,00
	Minimalna penzija	€80,00
Crna Gora	Prosječna starosna penzija (2011)	€324,00
	Minimalna penzija	€97,86
	Maksimalna penzija	€1 023,00
Hrvatska	Prosječna starosna penzija	€402,80
	Minimalna penzija (40 godina rada)	€307,20
	Maksimalna penzija	€1 195,00

(mjesečni iznosi)

Penzije se usaglašavaju prema Švajcarskoj formuli (djelimično na onosvu promjena plaća, a djelimično promjena troškova životne potrošačke korpe) u Makedoniji, Crnoj Gori i Hrvatskoj (trenutno obustavljeno). U BiH, penzije bi trebale pratiti promjene plaće (posljednje usaglašavanje 2006. godine), a u Srbiji penzije prate kretanje indeksa potrošačke korpe i djelimično rast BDP.

Poređenje sa zemljama EU i Norveškom nije jednostavno zbog razlika u zakonskim odredbama penzionog sistema i sistema socijalne pomoći. Ipak, možemo ponuditi neke podatke za zemlje EU i Norvešku.

Njemačka Ne postoji zakonska minimalna penzija, već socijalna pomoć za penzionere sa malim prihodom.

U zapadnim državama € 8 172 godišnje (2006).

Ne postoji zakonska maksimalna penzija.

	Usaglašavanje prema primjenama u plaći.
Italija	<p>Nema minimalne penzije za nove penzionere (od 1986).</p> <p>Socijalna pomoć na osnovu potreba u iznosu od € 5 130 godišnje (65-70 g) ili € 7 167 (preko 70 g) (podaci za 2006).</p> <p>Ne postoji maksimalna penzija.</p> <p>Usaglašavanje prema potrošačkoj korpi: puna indeksacija cijena za niže penzije; djelimična indeksacija za više penzije.</p>
Holandija	<p>AOW – fiksni iznos penzije u slučaju 50 godina prebivališta u Holandiji (2009):</p> <p>€ 1 011.64 mjesečno za samca</p> <p>€ 1 388 mjesečno za parove</p> <p>Usaglašavanje prema promjenama u plaći.</p>
Češka Republika	<p>Minimalna penzija (2009): € 112 mjesečno.</p> <p>Ne postoji maksimalna penzija.</p> <p>Usaglašavanje prema potrošačkoj korpi 100%, a jedna trećina stvarnog rasta plaća.</p>
Poljska	<p>Minimalna penzija € 165.00 mjesečno (2009).</p> <p>Maksimalna penzija: 100% referentne plaće (prosječna plaća tokom najboljih 20 godina).</p> <p>Usaglašavanje prema potrošačkoj korpi.</p>
Norveška	<p>Zagarantirana penzija za samca sa 40 godina prebivališta: € 17 447 godišnje (2009).</p> <p>Maksimalna penzija (dodatak u zavisnosti od zarade obuhvaćen): € 41 230 godišnje (2009).</p> <p>Usaglašavanje prema rastu plaće -0.75% bodova i usaglašavanje prema očekivanom vijeku života.</p>
Belgija	<p>Minimalna penzija za puni radni staž (45 godina penzionog osiguranja) (2011):</p> <p>€ 1 332.50 mjesečno (par).</p> <p>€ 1 066.33 mjesečno (samac).</p> <p>Maksimalna penzija za puni radni staž (45 godina) (2009) (privatni sektor):</p> <p>€ 28 132.81 godišnje (za domaćinstvo)</p> <p>€ 22 506.25 godišnje (samac)</p> <p>Minimalna i maksimalna se moraju povećati penzionim bonusom od € 2.2 po radnom danu.</p> <p>Usaglašavanje prema potrošačkoj korpi; najstarije penzije takođe</p>

moraju pratiti standard života.

Švedska

Ne postoji zakonska minimalna penzija.

Zagarantirana penzija za one bez ili sa malom penzijom: puni iznos je € 8 860 godišnje za samca, a € 7 903 godišnje za oženjene/udate (podaci za 2009).

Ne postoji zakonska maksimalna penzija.

Usaglašavanje zagarantirane penzije po osnovu indeksa cijena.

Starosna penzija zasnovana na zaradi prati indeks sa umanjnjem od 1,6% bodova.

Što se tiče poreskog režima penzija u zemljama Balkana, opće pravilo je da su penzije neoporezive (sa izuzetkom visokih penzija u Hrvatskoj). Isti princip se odnosi na socijalne doprinose koji se uplaćuju na penzije: samo u Hrvatskoj 3% se naplaćuje od najviših penzija za zdravstveno osiguranje. U Makedoniji, penzioneri plaćaju simboličan doprinos solidarnosti od oko 2 EURA.

U zemljama EU, uobičajeno je da su penzije oporezive, bez obzira što se radi o povoljnijim stopama u nekim zemljama. Pensioneri takođe plaćaju socijalne doprinose na penzije u većini zemalja: u Njemačkoj penzioneri plaćaju 7% za osiguranje od bolesti i 1,95% za dugoročnu njegu; u Francuskoj penzioneri plaćaju 7,1%, u Norveškoj 3%, u Belgiji 3,55% plus do 2% doprinosa za solidarnost. Socijalni doprinosi se ne plaćaju na penzije u Švedskoj, Italiji i Češkoj Republici.

Još važnije od nominalnog iznosa penzija su zamjenske stope za penzije. Teoretske zamjenske stope porede prvu penziju sa posljednjom primljenom plaćom neke hipotetičke osobe sa punim radnim stažom (40 godina penzionog staža) koja odlazi u penziju sa 65 godina starosti. U zemljama Balkana, ponuđeni podaci porede prosječnu penziju sa prosječnom plaćom: ovo je više omjer naknade nego zamjenska stopa. Omjer naknade poredi prosječnu penziju sa općom prosječnom plaćom. Podaci iz nacionalnih izvještaja dozvoljavaju nam da zaključimo da je bruto omjer najviši u Makedoniji, a najniži u Hrvatskoj. Omjer neto naknade je najviši u Srbiji, a najniži u Hrvatskoj (nemamo podatke za neto omjer u Makedoniji). Za BiH, samo imamo podatke za prosječnu penziju, ne za prosječnu starosnu penziju.

Ako uporedimo podatke za zamjenske stope u EU i Norveškoj, možemo zaključiti da su omjeri naknada, posebno u Bosni i Hercegovini, niski u poređenju sa zamjenskim stopama u odabranim EU zemljama i Norveškoj. S druge strane, čini se da su visoke u Makedoniji.

Tabela 8: Bruto i neto omjeri naknada za starosne penzije u zemljama Balkana

	Bruto omjer naknade (%)	Neto omjer naknade (%)
Makedonija	70,91 (2009)	
Srbija	49,8 (2011)	68,9 (2011)
BiH (prosječna penzija)		
Federacija BiH		43,9 (2009)
Republika Srpska		40,92 (2010)
Crna Gora		66,41 (2010)
Hrvatska	38,8	55,5

Tabela 9: Bruto i neto zamjenske stope (za prosječnu plaću koju zaradi muškarac) u zemljama EU i Norveškoj (sve obavezne penzije)

	Bruto zamjenska stopa (%)	Neto zamjenska stopa (%)
Njemačka	42	57,9
Italija	64,5	75,3
Holandija	88,1	99,8
Češka Republika	50,2	64,4
Švedska	53,8	53,6
Poljska	59	68,2
Belgija	42	64,1
Norveška	53,1	62,2
OECD	57,3	68,8

Izvor: OECD Brzi pregled penzija, 2011

Za budućnost je važno uzeti u obzir promjene omjera naknada i zamjenskih stopa. Za zemlje EU, Evropska Komisija je izračunala promjene koje možemo očekivati u periodu 2005-2050; u većini zemalja, bruto zamjenska stopa obavezne penzije će dugoročno padati.

Tabela 10: Evolucija teoretskih zamjenskih stopa između 2005. i 2050. godine (promjene u procentnim bodovima)

	Promjene u bruto zamjenskim stopama obaveznih penzija	Pad neto zamjenskih stopa 10 godina nakon penzionisanja
Njemačka	-9	0
Italija	-15	Nema podataka
Holandija	0	-10
Češka Republika	-8	-13
Švedska	-13	-10
Poljska	-27	-26
Belgija	-2	-4

Izvor: EK Adekvatne i održive penzije – sveukupni izvještaj 2006

Ako pogledamo osnov za izračun penzija, vidjećemo generalni trend ka cjelokupnoj zaradi tokom života: u većini zemalja Balkana, zarada tokom radnog vijeka se već koristi kao osnova za izračun; u Federaciji BiH će ovo biti slučaj do 2016. godine, a u Crnoj Gori do 2019. godine.

U većini EU zemalja je došlo do evolucije ka sistemu zarade tokom života: Italija ga primjenjuje na mlade radnike (od 1996. godine nadalje); Njemačka, Belgija, Poljska koriste cijeli radni vijek; Norveška uzima u obzir 20 najboljih godina; Češka Republika koristi posljednjih 30 godina.

Važna razlika između zemalja Balkana i većine EU zemalja može se vidjeti u odnosu na period neuplaćivanja doprinosa: u zemljama Balkana, gotovo da ne postoje takvi periodi koji bi bili asimilirani sa periodom osiguranja (izuzev bolovanja i porodijskog odsustva, npr. u Hrvatskoj); možemo vidjeti u većini EU zemalja, koje smo analizirali, da se periodi neuplaćivanja doprinosa računaju kao nezaposlenost, bolovanje, studiranje, odgajanje djece, porodijsko odsustvo, njega starijih lica, obuka i dodatna obuka.

Još jedna razlika u odnosu na EU zemlje, koje smo analizirali, je dozvoljena akumulacija rada (zarađena dobit) i penzija. Rad nakon penzionisanja može dovesti do zamrzavanja penzija u Hrvatskoj i Republici Srpskoj; u Crnoj Gori, rad je dozvoljen bez ograničenja, a u Makedoniji i Federaciji BiH, postoje ograničenja na određene uslove koji moraju biti ispoštovani.

U Norveškoj, Njemačkoj, Italiji, Češkoj Republici i Poljskoj, nema ograničenja na akumulaciju penzija i zarađenu dobit nakon dostizanja obavezne dobi za penzionisanje. Belgija još uvijek ima ograničenje, ali se ono progresivno smanjuje.

2.3 Penzije 2. i 3. stuba

Prema OECD (Brzi pregled penzija, 2011), privatne penzije se mogu financirati na razne načine. U 2009. godini, 74% OECD privatne penzije imovine se nalazilo u rukama penzionih fondova, 19% je bilo obuhvaćeno ugovorima o penzionom osiguranju u rukama kompanija za penziono osiguranje, 4% je bilo sadržano u penzionim proizvodima u rukama banaka ili investicionih kompanija, a 3% su bile knjižne rezerve (rezervisanja u bilansu stanja poslodavaca).

U zemljama Balkana, penzije 2. stuba postoje samo u Makedoniji (od 2003. godine) i Hrvatskoj (od 2002. godine). Ovi sistemi su obavezni i zasnovani su na ličnim računima u privatnim penzionim fondovima. Oni ne nadopunjuju, već mijenjaju dio penzija 1. stuba, jer se one financiraju dijelom iz obaveznih socijalnih doprinosa. Sindikati nemaju predstavnike u tijelima ovih penzionih fondova. Penzioni sistem 2. stuba je predviđen u Crnoj Gori, ali još uvijek nije operativan.

Što se tiče dobrovoljnih penzija 3. stuba, one uglavnom funkcioniraju u Hrvatskoj (164.000 članova) i Srbiji (163.000 članova), ali postoje i u Crnoj Gori i Makedoniji. Imovina ovih fondova je još uvijek mala jer su isti tek nedavno formirani (u Srbiji 2005. godine). Ove penzione sisteme u Srbiji i Hrvatskoj, država podržava iz poreskih inicijativa. U Hrvatskoj, zatvoreni penzioni fondovi 3. stuba se zasnivaju na kolektivnom ugovoru na nivou kompanije. Na taj način, one su slične profesionalnim penzijama (2. stub) u zemljama EU.

Za razliku od zemalja Balkana, sistemi profesionalnih penzija 2. stuba su veoma razvijeni u zemljama EU: mogu biti obavezni ili dobrovoljni. U većini zemalja su dobrovoljni. Među zemljama sa obaveznim ili kvazi-obaveznim profesionalnim penzijama su Danska, Holandija, Norveška i Švedska. U ove četiri zemlje, osiguranje je gotovo univerzalno. Sistemi dobrovoljnih penzija se mogu naći u Njemačkoj (pokriva 64%), Belgiji (pokriva 55%) i Italiji (pokriva 10%). Norveška, pored obaveznih penzija, ima dobrovoljne profesionalne penzije za gotovo 60% radnika u privatnom sektoru (nove AFP penzije). Poljska ima obavezno lično penziono osiguranje za 71% radne snage, a Češka Republika je odabrala dobrovoljne penzije (i profesionalne i lične za 60% radne snage).

Interesantno je da su Švedska i Danska, pored obaveznih profesionalnih penzija, uvele sisteme obaveznih ličnih računa sa kvazi univerzalnim osiguranjem.

U zemljama OECD, profesionalne penzije se financiraju iz penzionih fondova. U nekim zemljama, ugovori o penzionom osiguranju ipak igraju važnu ulogu: to je slučaj sa Belgijom, Francuskom, Danskom, Norveškom i Švedskom.

Kvazi obavezni i većina dobrovoljnih profesionalnih penzija se zasnivaju na kolektivnim ugovorima koje su postigli socijalni partneri. Ovi ugovori najčešće osiguravaju osnov za uticaj i reprezentativnost u upravnim odborima penzionih fondova.

Tabela 11: Privatne penzije šeme (% zaposlenih) i imovina u privatnim penzionim fondovima i javnim rezervnim fondovima (u % BDP)

	Obavezna/kvazi obavezna		Dobrovoljna		Imovina u privatnim penzionim fondovima	Imovina u javnim penzionim rezervnim fondovima
	Profesionalna	Lična	Profesionalna	Lična		
Njemačka			64,0	44,0	5,2 ⁷	Nema podataka
Italija			10,6	5,1	4,1	Nema podataka
Holandija	Iznad 90				129,8	Nema podataka
Češka Republika			45,0		6,0	Nema podataka
Švedska	Iznad 90	Iznad 90			7,4 ⁸	27,2
Poljska		71,7	1,0		13,5	0,5
Belgija			55,6		3,3	5,0
Norveška	Iznad 90		60,0	3,0	7,3 ⁹	5,0

Izvor: OECD (2009), Brzi pregled penzija 2009; OECD (2011), Brzi pregled penzija 2011

Poglavlje 3

Zaključci i kako dalje

1. Opća razmatranja

⁷ Podaci penzionih fondova se uglavnom odnose na autonomne profesionalne fondove. Osim toga, ukupna imovina pod kontrolom ugovora o profesionalnom penzionom osiguranju iznosi 13,3% BDP u 2008.

⁸ Osim imovine autonomnih profesionalnih penzionih fondova, postoji imovina pod kontrolom sistema penzionih premija (8,9% BDP) i ugovora o profesionalnom penzionom osiguranju (38,9% BDP u 2008).

⁹ Podaci u ovoj tabeli samo oslikavaju Državni penzioni fond – Norveške. Kao ilustracija, ukupna imovina najvećeg Državnog penzionog fonda – Global iznosi 109,8% BDP.

U prethodnim poglavljima smo obradili penzione sisteme u zemljama Zapadnog Balkana sa njihovim jačim stranama i slabostima. Vidjeli smo da ovi sistemi prolaze kroz stalne reforme i vjerovatno je da će biti potrebno još reformi da se sistemi pravilno oblikuju za budućnost.

Penzioni sistem je dio socioekonomskog modela zemlje, važan za tip društva u kom ljudi žele živjeti. Evropska socijalna država se zasniva, među drugim stvarima, na jakom sistemu socijalne zaštite i ispunjenju cilja inkluzivnog društva. Izgradnja jakog sistema socijalne zaštite podrazumijeva da svi članovi društva trebaju imati šansu i obavezu da doprinesu socioekonomskom razvoju zemlje, a u teška vremena da mogu računati na sistem socijalne zaštite kako bi zadržali standard života i pristup dobroj zdravstvenoj njezi.

Ako zemlje Zapadnog Balkana žele da budu dio evropske socijalne države, trebale bi prihvatiti i njene logične posljedice: to znači aktivnu i redistributivnu ulogu države, te solidnu osnovu ekonomskog i tržišta rada zemlje. Socijalna država se ne može graditi na socijalnom groblju: ali prosperitetna ekonomija takođe traži korisnike sa kupovnom moći, bez obzira da li se to postiže zapošljavanjem ili socijalnim beneficijama.

Ako je cilj državnog penzionog sistema pružanje garancija penzionierima da će imati dostojanstven standard života, a ne samo minimalne prihode, vlada treba da razumije da su potpuna zaposlenost i progresivno oporezivanje prihoda neophodni uslovi koji se moraju ispuniti.

U vrijeme globalne konkurencije i istinskih promjena društva i tržišta rada, sistemi socijalne zaštite se moraju prilagoditi kako bi bili efikasniji, transparentniji i socijalno pravedniji. Što je veća ekonomska nesigurnost na tržištu rada, to je važnije osigurati socijalnu zaštitu kako bi se premostio tranzicioni period, npr. u vrijeme bolovanja i nezaposlenosti, da se može garantirati dostojanstven standard života po stare dane.

Za postizanje ovih ciljeva socijalne inkluzije, važno je uspjeti u ekonomskoj inkluziji, odnosno biti uspješan u mobilizaciji i integriranju svih proizvodnih faktora društva u formalnu ekonomiju. Neformalna ekonomija, neprijavljeni rad, plaće u kovertama itd. su pojave koje potkopavaju socijalnu državnu, te su konačno pogubne za ekonomski razvoj zemlje, budući da opterećuju formalnu ekonomiju, kompanije koje poštuju poresku politiku i socijalna pravila, kao i radnike koji uredno prijavljuju svoje prihode.

2. Glavni zaključci i moguće akcije

Opis sistema starosne penzije u zemljama Balkana i njihovo poređenje sa većim EU zemljama dozvoljava nam da zaključimo kako treba uraditi sve da bi sistem učinili održivim, adekvatnim i

ažuriranim. Biće potrebne akcije, ne samo u oblasti penzionih politika, već takođe u oblasti ekonomskih i politika zapošljavanja, poreskih politika i obuke.

□ **Održivost sistema starosne penzije**

Ako pogledamo omjere ekonomske podrške u različitim zemljama Balkana, jasno je da su oni mali da bi mogli podržati čvrst penzioni sistem. Veći uzroci ovih malih omjera podrške su visoka stopa nezaposlenosti i obim neformalne ekonomije. Ono što stvari čini gorima je široko rasprostranjen stepen prevare (zadržavanje socijalnih doprinosa od strane poslodavca), te prijavljivanje samo jednog dijela stvarne zarade umjesto punog iznosa plaće. Posljedica toga je da državni budžeti moraju imati sve većeg udjela u finansiranju penzija. Zbog sve većih troškova starenja i kritične situacije na tržištu rada, može se očekivati da će udio državne pomoći i dalje rasti.

Potrebne su hitne akcije za jačanje finansijske osnove (dobiti) penzionog sistema. Osim specifičnih mjera u svakoj od zemalja, opisanih u nacionalnim izvještajima, mi imamo na umu:

- Dinamičke i investicione politike orijentisane prema većem ekonomskom rastu i potražnji rada;
- Aktivne politike zapošljavanja usmjerene ka mobilizaciji i aktiviranju velikog potencijala rada na tržištu rada;
- Preventivne i kurativne mjere usmjerene na smanjenje neformalne ekonomije;
- Preventivne i kurativne mjere usmjerene na povećanje učešća doprinosa i kolektivno poštivanje (finansijske discipline) poslodavaca i zaposlenih;
- Konsolidaciju državnih budžeta uz pomoć mjera za borbu protiv poreskih prevara, te geranciju progresivnog oporezivanja prihoda;
- Traganje za alternativnim izvorima finansiranja za penzione sisteme (npr. određeni potrošački porezi, porezi na luksuznu robu, porezi na kapitalnu dobit);
- Nastojanje da poslodavci (kompanije) učestvuju sa najmanje 50% u socijalnim doprinosima;
- Oporezivanje (većih) penzija iznad prosječne penzije;

- Ponovno razmatranje koncepta i načina na koji se penzije 2. stuba trenutno finansiraju, kako bi se ojačala finansijska baza državnih penzija 1. stuba (koje predstavljaju srž evropske socijalne države): umjesto prebacivanja dijela socijalnih doprinosa na lične račune 2. stuba, ukupni socijalni doprinosi bi trebali ostati na raspolaganju 1. stubu; osim toga, 2. stub profesionalnih penzija bi se trebao dalje razvijati da obuhvati potrebne odredbe za uspostavu privatnih penzionih fondova ili privatnih planova penzionog osiguranja u kolektivnim sporazumima na nivou kompanije ili sektora. Socijalni partneri bi trebali biti zastupljeni u nadzornim odborima ovih fondova, a doprinosi bi trebali biti neoporezivi;
- Da se dozvoli privatnim penzionim fondovima i privatnim osiguranicima da investiraju na tržištima međunarodnog kapitala u najsigurnije proizvode;
- Udruživanje nacionalnih socijalnih partnera u upravljanju nacionalnim penzionim sistemima putem predstavnika u odborima: ovo je važno kao jedna od mjera jačanja povjerenja;
- Veće napore za administracijom i jačanjem kapaciteta (bolje upravljanje podacima, povezivanje baza podataka poreskih i socijalnih institucija, stručno usavršavanje službenika fondova, međunarodna obuka);
- Bolju saradnju između socijalnih i poreskih organa, koji su uključeni u rad penzionog sistema;

Što se tiče troškovne strane penzionog sistema, pozitivni budžetski efekti se mogu očekivati od mjera za stimuliranje i omogućavanje starijim radnicima da ostanu duže na tržištu rada, npr. znatni penzioni bonusi i poreske naknade za radnike iznad 55 ili sa 35 godina penzionog osiguranja, fleksibilne i progresivne mogućnosti penzionisanja, postepeno smanjenje radnog vremena uz kompenzaciju dobiti, fleksibilnu organizaciju rada, više autonomije na radu, rad od kuće, ustanove za brigu o djeci i starijim, bolja zaštita zdravlja i sigurnosti na radu, obuka i dodatna obuka kojom se omogućava da radnici ostanu zaposleni. I poslodavci bi trebali biti stimulirani da upošljavaju i drže starije radnike u kompanijama.

Progresivna harmonizacija uslova za penzionisanje za muškarce i žene uz pomoć mjera za olakšavanje balansa između profesionalnog i privatnog života, npr. penzione naknade za roditeljsko odsustvo, porodiljsko odsustvo, prekid karijere za starija i bolesna lica može takođe dovesti do povećanja stopa zaposlenosti i imati pozitivan učinak na rast troškova penzionog sistema.

Redovno prilagođavanje uslova za penzionisanje radi produžetka životnog vijeka (automatski kao što je to slučaj u Norveškoj, Švedskoj i Njemačkoj, ili putem socijalnih pregovora kao u Španiji) mogao bi biti naredni korak za slabljenje finansijskog pritiska na penzione fondove.

Sve ovje mjere imaju za cilj da povećaju efektivnu dob za izlazak sa tržišta rada i mogu doprinijeti jačanju održivosti penzionih sistema. Takođe, prelazak na životnu zaradu kao osnov za izračun penzija će rezultirati niskim rastom troškova.

□ **Adekvatnost starosnih penzija**

U zemljama Balkana, nivo starosne penzije u odnosu na prosječna primanja razlikuje se od jedne do druge zemlje: zamjenska stopa (omjer naknade) penzija je najveća u Makedoniji, a najniža je u BiH i Hrvatskoj. U općim crtama, omjeri naknada nisu niži nego je to slučaj sa odabranim EU zemljama. Ali ono što čini razliku je osnov za izračun ovih omjera, odnosno bruto i neto plaće, koji su u većini EU zemalja veći nego u zemljama Balkana. Rezultat ovoga je da je prosječna starosna penzija u zemljama Balkana u nominalnim uslovima mnogo niža od penzija u odabranim zemljama EU. Globalno, možemo reći da prosječne starosne penzije u zemljama Balkana nisu adekvatne.

Takođe je važno primijetiti da zamjenske stope starosnih penzija padaju u zemljama Balkana: ova pojava se može vidjeti i u zemljama EU. Ali, za razliku od situacije u zemljama EU, u zemljama Balkana pad vrijednosti starosnih penzija (još uvijek) nije kompenziran (povećanjem) komplementarnih profesionalnih ili ličnih penzija.

Stoga, trebalo bi učiniti napore da se radnicima u zemljama Balkana garantira neto zamjenska stopa od najmanje 65% do 70% nakon punog radnog staža. Razvoj sistema komplementarnih penzija kroz socijalni dijalog i kolektivno pregovaranje može biti od pomoći da se postigne ovaj cilj.

Gledajući minimalne penzije, nema potrebe reći kako su ove penzije izuzetno važne u zemljama Balkana i EU zemljama kao zaštita od siromaštva. Ove penzije su naročito važne za radnike sa neredovnim i nepotpunim radnim stažom: s obzirom na činjenicu da se u većini zemalja Balkana, periodi neuplaćivanja doprinosa kao npr. za nezaposlenost ne smatraju periodom penzionog osiguranja, ove minimalne penzije čak imaju i veću važnost nego u većini EU zemalja. Stoga je važno garantirati dostojanstven nivo minimalnih penzija i zaštititi paritet njihove kupovne moći.

Drugi važan element u debati o adekvatnosti penzija je usaglašavanje penzija. Obustavom usaglašavanja penzija u periodu od tri godine u Hrvatskoj, stvarna vrijednost penzija u toj zemlji

će znatno pasti. Takođe, najavljeno usaglašavanje plaća u BiH je obustavljeno još 2007. godine. U Makedoniji i Crnoj Gori se koristi švajcarska formula (djelimično indeksirana prema promjenama u plaćama i djelimično prema povećanju troškova života), a u Srbiji, penzije su u realnosti povezane sa indeksom potrošačke korpe (sa, u 2011. i 2012. godini, malim dodatkom u skladu sa rastom BDP, ako ga ima). Ovakva mješovita situacija se može porediti sa praksom u zemljama EU: neke zemlje manje ili više održavaju usaglašavanje plaća (Njemačka, Norveška, Holandija), druge u potpunosti prelaze na indeksaciju cijena (Poljska, Italija), dok ostale imaju mješoviti sistem (Belgija, Češka Republika).

U zemljama sa visokom stopom inflacije, veoma je važno izvršiti usaglašavanje penzija dva puta godišnje: ovo je trenutno situacija u Srbiji.

□ **Modernizacija sistema starosne penzije**

S obzirom na činjenicu da se društvo mijenja, te da penzioni sistemi postaju složeniji, važno je provjeriti da li su penziona pravila prilagođena ovim društvenim i sistemskim promjenama. Mora se postaviti pitanje da li su penzioni sistemi pogodni da odgovore na potrebe jednoroditeljskih porodica, radnika koji rade na određeno vrijeme, radnika koji rade na više radnih mjesta, međunarodno mobilnih radnika, osoba koje duže studiraju, žrtava reorganizacije, zatvaranja kompanija i privatizacije, itd. Takođe se mora postaviti pitanje da li je uvođenje novih penzionih pravila i struktura jasno objašnjeno svim radnicima, da li su predviđene strukture kontrole i nadzora, sačinjene od predstavnika socijalnih partnera, koje mogu nadzirati rad i kontrolirati privatne penzione fondove, da li se provode potrebna pravila transparentnosti i izvještavanja, npr. u vezi sa rizicima, povratom investicija, troškova/provizija, metoda isplate, te da li postojeće trendove ka individualiziranim sistemima treba korigirati kolektivnom podjelom rizika, npr. na osnovu garancija minimalnog povrata. Prebacivanje izbora i odgovornosti na pojedinca zahtijeva da ljudi znaju i razumiju informaciju kako bi im se omogućilo da naprave najbolji mogući izbor. S obzirom na sve veću složenost penzionih sistema, jednako je važno da ljudi imaju kompetentna tijela kojima mogu vjerovati i koja mogu odgovoriti na pitanja o penzijama: sindikati mogu biti takvo tijelo.

Martin Hutsebaut-Expert za oblast PIO

Aalst (Belgija), 14.11.2011. godine

Analiza nivoa prosječne bruto plaće u odabranim zemljama EU i Norveškoj (decembar 2010. godine)

Njemačka	41 750 EUR
Italija	27 827 EUR
Holandija	44 858 EUR
Češka Republika	11 381 EUR (288 492 CZK)
Švedska	40 415 EUR (365 930 SEK)
Poljska	8 515 EUR (37 665 PLN)
Belgija	41 407 EUR
Norveška	58 867 EUR (456 268 NOK)

Izvor: OECD (2011), Oporezivanje plaća 2009-2010